

OIKEUS SEKSUAALISUUTEEN, HYVINVOINTIIN JA
LISÄÄNTYMISEEN
Vammaisuus ja seksuaalisuus 2000-luvun
vammainen tutkimuksessa

Eveliina Etelätalo
Kandidaatintutkielma
Sosiaalityö
Yhteiskuntatieteiden
ja filosofian laitos
Jyväskylän yliopisto
Syksy 2023

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta Humanistis-yhteiskuntatieteellinen	Laitos Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos
Tekijä Eveliina Etelätalo	
Työn nimi Oikeus seksuaalisuuteen, hyvinvointiin ja lisääntymiseen – vammaisuus ja seksuaalisuus 2000-luvun vammaistutkimuksessa	
Oppiaine Sosiaalityö	Työn laji Kandidaatintutkielma
Aika Syksy 2023	Sivumäärä 37
<p>Tiivistelmä</p> <p>Tässä kandidaatintutkielmassa tarkastellaan vammaisten seksuaalisia oikeuksia 2000-luvulla. Tutkielma on toteutettu kuvailevana kirjallisuuskatsauksena, ja tarkastelun teoreettisina lähtökohtina ovat valta ja seksuaalinen kansalaisuus. Tutkielman aineisto koostuu yhdeksästä kansainvälisestä ja vertaisarvioidusta artikkelista, tutkimukset ovat Euroopasta, Yhdysvalloista ja Kanadasta.</p> <p>Aineistosta nousi esiin viisi pääteema, jotka kuvaavat vammaisten seksuaalisia oikeuksia ja seksuaalista kansalaisuutta 2000-luvulla. Ensimmäinen teema oli oikeus seksuaalisuuteen, joka tarkoittaa usein oikeuden kaventumista aseksuaalisuuden oletukseen. Aseksuaalisuuden oletuksesta nousi esiin toinen teema, deseksualisoimisen prosessi, jonka tarkoituksena on etäännyttää vammaisen keho ja seksuaalisuus toisistaan. Kolme muuta aineistosta nousutta teemaa olivat oikeus seksuaalikasvatukseen, lisääntymiseen ja kokonaisvaltaiseen hyvinvointiin ja itsensä toteuttamiseen.</p> <p>Tulosten perusteella vammaisten seksuaaliset oikeudet ja seksuaalinen kansalaisuus toteutuu 2000-luvulla kaventunein ehdoin. Tämä näkyy usein oletuksena vammaisen henkilön aseksuaalisuudesta, mistä saattaa seurata puutteita seksuaalikasvatuksessa ja seksuaaliterveyden huomioimisessa. Puutteet saattavat lisätä alttiutta joutua seksuaalisen väkivallan ja hyväksikäytön uhriksi sekä johtaa ei-toivottuihin raskauksiin ja heikompaan seksuaaliterveyteen. Ympäristön yhteiskunnan asenteet vammaisten seksuaalisuutta kohtaan vaikuttavat aineiston perusteella usein negatiivisesti vammaisten seksuaalisiin oikeuksiin, palveluihin sekä vammaisten kokonaisvaltaiseen hyvinvointiin ja omiin ajatuksiin itsestään seksuaalisina kansalaisina ja potentiaalisina kumppaneina ja perheen perustajina.</p> <p>Vammaisten seksuaalisten oikeuksien parempi tunnistaminen ja oikeuksien tukeminen tarvitsee lisätutkimusta sekä Suomessa että kansainvälisesti parempien, kokonaisvaltaista hyvinvointia tukevien palveluiden kehittämiseksi.</p>	
Asiasanat vammaisuus, seksuaalisuus, seksuaaliset oikeudet	
Säilytyspaikka Jyväskylän yliopisto	
Muita tietoja ohjaaja Tuomo Kokkonen	

TAULUKOT

TAULUKKO 1	Kirjallisuuskatsauksen aineisto	37
------------	---------------------------------------	----

SISÄLLYS

1	JOHDANTO	1
2	TEOREETTINEN VIITEKEHYS: VALTA JA KANSALAISUUS	3
	2.1 Seksuaalinen kansalainen.....	5
3	TUTKIELMAN TOTEUTUS.....	9
	3.1 Tiedonhaun kuvaus.....	11
4	AINEISTON ANALYYSI	13
	4.1 Oikeus seksuaalisuuteen	13
	4.2 Deseksualisoiminen – vammaisen kehon ja seksuaalisuuden etäännyttäminen toisistaan.....	16
	4.3 Seksuaalikasvatuksen puute	17
	4.5 Oikeus lisääntymiseen ja perheen perustamiseen	21
	4.4 Oikeus kokonaisvaltaiseen hyvinvointiin ja itsensä toteuttamiseen	23
5	JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTA	27
	LÄHTEET	33
	LIITTEET	36
	Taulukko 1. Kirjallisuuskatsauksen aineisto	36

1 JOHDANTO

Tässä kandidaatintutkielmassa tarkastelen kuvailevan kirjallisuuskatsauksen keinoin sitä, millaisilta vammaisten seksuaaliset oikeudet näyttävät 2010–2020-lukujen vammaistutkimuksessa. Ihmisen seksuaalisuutta on muokattu yhteiskunnan valtajärjestelmissä satojen vuosien ajan erilaisten yhteiskunnallisten muutosprosessien myötä. Minua kiinnostaa, millaisia vaikutuksia näillä yhteiskunnallisilla, historiassa tapahtuneilla seksuaalisuutta muovanneella prosesseilla on vammaisten elämään ja hyvinvointiin nykypäivänä.

Vammaisuus ei ole maailmanlaajuisesti tilastojen kautta tarkasteltuna kovinkaan marginaalinen ilmiö. Maailman terveysjärjestön (WHO 2011) vuoden 2011 maailmanlaajuisessa vammaisuutta tarkastelevassa raportissa todetaan, että 15 %:ia koko maailman väestöstä koskettaa vamma, joko fyysinen tai kehityksellinen. Tämä tarkoittaa yli miljardia vammaista yhteensä. Vammaisuutta ja seksuaalisuutta yhdistävää tutkimuksesta on kuitenkin kiinnostuttu vasta 2000-luvulle tultaessa, ja tähän syynä voidaan nähdä tarve korjata vammaisten oikeuksien ja aseman liittyvien vakavia puutteita, seksuaalisuus. Tästä syystä syvempi hyvinvoinnin ulottuvuuksien tarkastelu on jäänyt vähäisemmälle huomiolle.

Kiinnostuin aiheesta jo ennen sosiaalityön opintoja, työskennellessäni usean vuoden ajan henkilökohtaisena avustajana. Työssäni avustajana tein huomion siitä, että pyörätuoli vaikuttaa ympärillä olevan maailman ajatuksiin ihmisen potentiaalista perheen perustajana. Suhtautuminen ilmeni esimerkiksi lääkärin vastaanotolla ja

sosiaalipalveluissa oletuksena siitä, että vammaisella ei ole kumppania eikä aikomusta tai tarvetta perustaa perhettä ja saada lapsia. Mutta ennen kaikkea huomioon, kuinka syvästi ihmisen ympäröivä yhteiskunta vaikuttaa vammaisen ihmisen omiin ajatuksiin kumppanista ja perheen perustamisesta, se ei ole mahdollista edes ajatuksen tasolla, se on ikään kuin vitsi. Tutkimassani aineistossa vammaisen omat ajatukset itsestään mahdollisena kumppanina tai perheen perustajana ja vanhempana nousivat esiin samankaltaisina; en ole sopiva kumppaniksi, en ole mahdollinen romanttisen kiinnostuksen kohde, minun ei ole mahdollista tulla vanhemmaksi, minulla ei ole pääsyä avioliittomarkkinoille (Lee ym. 2020; Rohleder ym. 2019;). Ajatukset omasta itsestä olivat muotoutuneet vuorovaikutuksessa läheisten ja erilaisten yhteiskunnallisten instituutioiden, kuten koulun ja sosiaali- ja terveyspalveluiden kanssa.

Tutkimuskysymykseni on; Miten historiassa tapahtunut seksuaalisuuden kaventuminen lisääntymiseksi ja avioliittoon kuuluvaaksi näkyy vammaisten elämässä 2000-luvulla vammaistutkimuksen kautta tarkasteltuna? Millaisia vaikutuksia seksuaalisuuden kaventumisen prosessilla on vammaisten seksuaalisiin oikeuksiin?

Tarkastelen aineistoa Foucault'n valtakäsitysten sekä seksuaalisen kansalaisuuden käsitteen kautta. Valitsin nämä kaksi teoreettista lähtökohtaa, koska ne täydentävät toisiaan tässä tutkielmassa. Käyttämäni seksuaalisen kansalaisen käsite tiivistää minulle Foucault'n ajatukset vallasta ja seksuaalisuudesta; seksuaalisen kansalaisuuden käsite tarkastelee seksuaalisten oikeuksien takaamisesta tai epäämisestä erilaisille sosiaalisille ryhmille. Kansalaisuus, sen eri muodot ja oikeus kansalaisuuteen on vallan kautta määriteltyjä, ja valtaa ei ole olemassa ilman päämääriä (Foucault 1976, 73). Seksuaalinen kansalaisuus voidaan nähdä vallankäytön lopputuloksena, annettuina oikeuksina ja velvollisuuksina tietyille ihmisryhmille. Osalla ihmisistä on oikeudet täyteen seksuaaliseen kansalaisuuteen, osalla ei, ja nämä suhteet on määritelty valtakoneistossa.

Seksuaalinen kansalaisuus voidaan nähdä vallankäytön lopputuloksena, annettuina oikeuksina ja velvollisuuksina tietyille ihmisryhmille. Osalla ihmisistä on oikeudet täyteen seksuaaliseen kansalaisuuteen, osalla ei, ja nämä suhteet on määritelty

valtakoneistossa. Aineistoni perusteella vallankäytön päämäärä vammaisten seksuaalisten oikeuksien ja seksuaalisen kansalaisuuden kohdalla näyttäisi olevan systemaattinen seksuaalisuuden erottaminen vammaisesta kehosta, josta on aineistossa käytetty englanninkielistä termiä *desexualization*, deseksualisoiminen. Aineistossa deseksualisoimisen tuloksena nähtiin syntyneen seksuaalisuudesta etäännyttänyt vammaisuus, jonka myötä ovet heteronormatiivisiin instituutioihin, kuten aivoliittoon ja vanhemmuuteen, pysyvät suljettuina (Kim 2011, 483).

Vammaiset ovat merkittävä asiakasryhmä myös sosiaalityössä, joten lopuksi tarkastelen, millaisia merkityksiä vammaisten seksuaalisuuden huomioimisella sosiaalityössä on tutkimuksessa tunnistettu. Lisäksi tarkastelen, millaisia esteitä seksuaalisuuden huomioimiselle sosiaalityössä on tunnistettu, ja miten mahdollisia esteitä voisi purkaa.

2 TEOREETTINEN VIITEKEHYS: VALTA JA KANSALAISSUUS

Seksuaalisuutta on kontrolloitu ja se on suljettu pois näkyvistä vuosisatojen ajan, ruumiillinen ilonpito ja löyhämoraalisuus päättyi 1800-luvun viktoriaaniseen kuriin, jonka myötä perhe ja avioliitto nousivat sivistyneen yhteiskunnan tärkeimmiksi tukipilareiksi (Foucault 1976, 13). Myös Suomessa patriarkaalinen ihanneotalouden malli, jossa yhteiskunnan hierarkkinen järjestys rakentui uudelleen perheen tasolla, nosti ydinperheen merkitystä ja legitimaatiota yhteiskunnan kelpoisten jäsenten kasvatusyksikkönä (Malinen, Eilola & Frigren 2021, 126). Yhteiskunnallisten ihanteiden muuttuessa seksuaalisuus sai väistyä, ydinperheideologiassa seksuaalisuudella oli tilaa ainoastaan lisääntymisen välineenä, jolloin oikeus seksuaalisuuteen ja sukupuoli-suuteen sallittiin ainoastaan vihitylle ja lisääntyvälle avioparille. Muualla ilmenevät viitteet seksuaalisuuteen tukahdutettiin ja torjuttiin, seksuaalisuudesta ei ollut mitään sanottavaa, tiedettävää tai nähtävää. (Foucault emt).

Foucault'n (1976, 73) mukaan ei ole olemassa valtaa, joka esiintyisi ilman päämääriä ja tavoitteita, mutta ei myöskään ole olemassa mitään ryhmää tai kastia, mikä johtaisi yhteiskunnassa toimivaa valtakoneistoa. Foucault'n (emt.) mukaan tänä on tyypillistä suurille strategioille, jollaiseksi valta voidaan katsoa. Tässä viitekehityksessä tarkasteltuna myös seksuaaliset oikeudet ja mahdollisuudet tulla nähdyksi seksuaalisena olentona ovat anonyymien valtastrategian tuotos. Ydinperheideologian myötä seksuaalisuuden kaventuminen ainoastaan avioliittoon ja lisääntymistä varten sanelee edelleen ehtoja vammaisten seksuaalisuudelle, jättäen vammaiset avioliiton ja perheen perustamisen ulkopuolelle. Vammaisten toimivaltaa perheen perustamiseen liittyen on rajoitettu Suomessa myös valtion toimesta pakkosterilisoimalla vammaisia vuosina 1935–1970 steriloimisasetuksen perusteella (Kivirauma 2015, 7) sekä säätämällä avioliittolaki, joka kielsi mielisairaiden ja tylsämielisten avioitumisen (Avioliittolaki 234/1929 11§). Pykälä on kumottu sittemmin vuonna 1987 (Laki avioliittolain muuttamisesta 411/1987). Foucault'n (1976, 73) mukaan strategioiden "keksijät" ovat ajatuksensa kanssa useimmiten täysin vilpittömiä, kuten voidaan nähdä tapahtuneen myös ydinperheideologian kohdalla. Ajatus ydinperheihanteesta itsessään on harmiton, mutta sen ulkopuolelle joutuessa seuraukset voivat olla monin tavoin vaurioittavia.

Vammaisuus on kehittyvä käsite, ja se alkoi vakiintua yleiseen käyttöön vasta 1970-luvulla (Yleissopimus vammaisten henkilöiden oikeuksista 27/2017, johdanto-osa; Nurmi-Koikkalainen 2017, 10). Erityisesti vuonna 1981 vietetty kansainvälinen vammaisten vuosi vakiinnutti käsitteen käyttöä erilaisissa lakiteksteissä ja asetuksissa (Nurmi-Koikkalainen emt.), ja sitä kautta myös yleisesti puhutussa kielessä. Vammaisen-käsite korvasi aiemmin käytettyjä termejä, kuten vaivainen, heikkomielinen ja invalidi (Nurmi-Koikkalainen emt.).

Joel Kivirauman (2015, 6) mukaan vammaiseksi kutsutaan henkilöä, jolla on jokin vamma, ja mitä näkyvämpi vamma on kyseessä, sitä helpompi henkilöä on kutsua vammaiseksi. Kivirauman (emt.) mukaan vammaisuus rakentuu yhteisvaikutuksessa vamman ja yhteiskunnan asenteellisten, kielellisten ja fyysisten tekijöiden yhteisvaikutuksessa. Tästä johtuen vamman määrittäminen on kokenut muutoksen 1960-luvun

yhteiskuntatieteessä tapahtuneen “kielellisen käänteen” myötä (Kivirauma emt.). Jos aiemmin historiallisesti vallitseva tapa on ollut nimetä vammaiseksi henkilö, jolla on jokin vamma (Kivirauma emt.), on vammaisuuden ymmärtäminen muuttunut kohti käsitystä siitä, että vammaisuus on seurausta asenteista ja ympäristöstä johtuvista tekijöistä, jotka estävät näiden henkilöiden osallistumisen yhteiskuntaan yhdenvertaisesti muiden kanssa (Yleissopimus vammaisten henkilöiden oikeuksista 27/2017, johdanto-osa). Kivirauma (2015, 6) täsmentää, että nykyisen ajatteluttavan mukaan vammaisuutta määriteltäessä olennaista ei ole lääketieteellinen luokitus, jollaisen henkilö on saanut ammattilaisten toimesta, vaan ne yhteiskunnassa rakentuneet ja määritellyt olosuhteet ja käytännöt, joissa vammaisen ihminen arkeaan elää, ja jotka vammaisen ihmisen elämää määrittävät. Myös vammaisuus voidaan nähdä Kivirauman täsmennyksen myötä vallan kautta määriteltynä. Yhteiskunnan rakenteet ja normit määritellään valtakoneistossa, jolloin niihin sopeutumaton voidaan määrittää esimerkiksi vammaiseksi. Vammaiseksi määrittelyn jälkeen voidaan sulkea ulos myös seksuaalisuudesta, ja tämän prosessin kautta tarkasteluna voidaan todeta vallan olevan keskeinen elementti vammaisten seksuaalisten oikeuksien kaventamisessa.

2.1 Seksuaalinen kansalainen

Sociologiassa kansalaisuutta on tutkittu pitkään, ja yksi kansalaistutkimuksen klassikoista on 1950 julkaistu T.H Marshallin teos *Citizenship and Social Class* (Urponen 2010, 295). Teoksessa Marshall esitteli näkemyksensä kansalaisoikeuksien kolmijaosta perusoikeuksiin, poliittisiin oikeuksiin ja sosiaalisiin oikeuksiin, Marshallin mukaan kansalaisoikeuksien kehittyminen on tapahtunut lineaarisesti ja vähitellen, 1700-luvulta perusoikeuksien kehittymisen kautta 1800-luvulle ja poliittisten oikeuksien kehittymiseen, viimeisimpinä ovat kehittyneet sosiaaliset oikeudet 1900-luvulla (Urponen emt.) Urponen (emt.) huomauttaa, että kehitys ei ole sujunut yhtä kronologisesti naisten ja etnisten vähemmistöjen kansalaisoikeuksien toteutumisen kohdalla, perusoikeuksien ja sosiaalisten oikeuksien kehittymiseksi on sein tarvittu ensin poliittiset

oikeudet. Samankaltaisen huomioin voi tehdä myös vammaisten sosiaalisten oikeuksien kohdalla, perusoikeuksien ja poliittisten oikeuksien myötä sosiaalisilla oikeuksilla on ollut mahdollisuudet kehittyä. Tämä näkyy erilaisissa lainsäädännöissä, joilla vammaisten asemaa yhteiskunnassa on pyritty parantamaan. Vasta tämän jälkeen on ollut mahdollisuus kiinnittää huomiota laajemmin sosiaalisten oikeuksien toteutumiseen. Kansalaisuutta koskevan sukupuolentutkimuksen myötä Marshallin oikeuksien kolmijakoa on laajennettu myöhemmin kattamaan myös seksuaaliset ja kulttuuriset oikeudet (Urponen emt).

Englannin kielessä seksuaalisen kansalaisen käsite *sexual citizenship* on vakiintunut tutkimuskäytössä. Käsitteelle ei ole vakiintunutta suomenkielistä vastinetta, joten pyrin seuraavaksi avaamaan käsitettä ja vertaamaan sitä suomenkieliseen teoretisointiin. Maija Urponen (2010, 293) on määritellyt kansalaisuuden olevan poliittisen yhteisön muodostaman valtion jäsenyyttä, johon liittyy oikeuksia ja velvollisuuksia. Seksuaalisen kansalaisen käsitettä voidaan tarkastella kansalaisuuden käsitteen kautta, kuten Diane Richardson (2000, 105–106), joka toteaa kansalaisuuden käsitteen olleen 1990–2000-lukujen taitteessa keskiössä yhteiskuntatieteellisissä ja poliittisissä keskusteluissa. Seksuaalisuutta ja kansalaisuutta yhdistävää ajattelua kohtaan ei kuitenkaan ollut osoitettu samanlaista teoreettista kiinnostusta, vaikka keskusteluissa oli pohdittu kansalaisuuden ideoiden sukupuolittuneisuutta ja maahanmuuttoon ja monikulttuurisuuteen liittyviä yhteyksiä (Richardson 2000, 106; Urponen 2010, 292–293). Kansalaisten oikeudet ovat kansalaisuutta koskevassa tutkimuksessa osoittautuneet hyvinkin toisistaan eroaviksi, riippuen kansalaisen sukupuolesta tai rodusta (Urponen emt.). Juridisen, poliittisen, maantieteellisen ja sosiologisen teorian kentillä seksuaalisuutta ja kansalaisuutta yhdistelevää teoriasta on kirjoitettu 90-luvulla, mutta sosiiaalipolitiikassa keskustelua sosiiaalipolitiikan ja seksuaalisuuden välisestä suhteesta on ollut verrattain vähän (Richardson 2000, 106).

Seksuaalinen kansalaisuus sisältää seksuaaliset oikeudet (*sexual rights*) ja velvollisuudet, jotka ihmisellä tulisi olla, mutta jotka saatetaan evätä tietyiltä ihmisryhmiltä, kuten vammaisilta. Richardson (2000, 109) käsittelee seksuaalisuutta luonnollisesti annettuina oikeuksina ja vastuina, jotka kuuluvat ihmisen biologiaan. Vastuulla

Richardson tarkoittaa seksuaalisen ilmaisun hyväksyttäviä muotoja, joita ennalta annettulle inhimilliselle tarpeelle annetaan. Richardsonin (2000, 107) mukaan seksuaalinen kansalaisuus sisältää oikeuksia, joista osa on tunnustettu valtiollisissa laissa, ja niiden rikkominen on sanktioitu rangaistuksin. Tällaisia oikeuksia ovat esimerkiksi oikeus koskemattomuuteen (Suomen perustuslaki 1999/731 § 7). Lisäksi seksuaaliset oikeudet pitävät sisällään oikeuden osallisuuteen, turvallisuuteen, nautintoon ja oikeuteen määritellä itse omaa seksuaalisuuttaan (Richardson 2000, 108, 127). Seksuaalisuuden on historiallisesti nähty linkittyvän oikeuksiin, koska sen on ajateltu olevan ihmisyyteen integroitava fyysinen tarve (Richardson *emt.*). Fyysinen tarve tarvitsee myös oikeutuksen.

Maija Urponen (2010, 297) sivuaa käsitettä *sexual citizenship* lyhyesti artikkelissa Kansalaisuus, kansallisuus ja sukupuoli. Urponen (*emt.*) mukaan seksuaalinen kansalaisuus voidaan kapeasti katsottuna liittää vain seksuaalivähemmistöjen kansalaisuuden erityispiirteeksi, jolloin keskustelusta unohtuu heteroseksuaalisuuden normi kansalaisuuden ja siihen liittyvien oikeuksien jakamisessa. Historiallisesti tarkasteltuna kansallisen yhteisön jatkuvuus on ollut tavoitteiden keskiössä valtioiden harjoittamassa väestöpolitiikassa, johon on pyritty seksuaalisuuteen kohdistuvan kontrollin kautta (Urponen *emt.*). Äitiys, ja toisaalta myös isyys, ovat olleet keskeisessä roolissa kansalaisuutta ansaitessa. Naisen tärkein tehtävä on ollut uusien kansalaisten synnyttäminen ja kansallisen kulttuurin siirtäminen tuleville sukupolville, mutta kontrolloituna on ollut myös isän kansallisuus, kenen lapsia nainen synnyttää (Urponen 2010, 300).

Urponen (2010, 297) huomauttaa, että kansalaisuus on ollut vahvasti sidoksissa seksuaalisuuteen, mutta perinteisesti ainoastaan parisuhteeseen ja perheeseen kuuluvaan heteroseksuaalisuuteen. Jos vammaiset suljetaan vanhemmuuden ulkopuolelle, on heidät suljettu myös kansalaisuuden ulkopuolelle. Urponen (*emt.*) nostaa esiin valtion harjoittaman kontrollin seksuaalisuuteen liittyen, normittamalla heteroseksuaalisuutta ja siihen liittyvää vaadetta perustaa perhe, on turvattu valtion ja myös kansallisen yhteisön jatkuvuus tulevaisuudessa.

Richardsonin mukaan seksuaalisuuden ja kansalaisuuden (*sexual citizenship*) yhdistävissä analyyseissä voidaan erottaa kahdenlaista painotusta; oikeuksiin ja taisteluun oikeuksien saamiseksi keskittyvät analyysit, sekä sosiaalisia ja teoreettisia seurauksia koskevat analyysit, jotka tarkastelevat seksuaalisuuden perusteella tapahtuvien oikeuksien saamisen tai niiden oikeuksien ulkopuolelle jättämisen seurauksia. Käsite *sexual citizenship* muodostuu näiden kahden painotuksen sisällöistä, niitä reflektoiden. Käsitettä voidaan käyttää keskusteluissa koskien seksuaalisten oikeuksien takaamisesta tai epäämisestä erilaisille sosiaalisille ryhmille, tai laajemmin tarkasteltuna mahdollisuudesta oikeuksiin yleisemmin; miten kansalaisuuden eri muodot ovat riippuvaisia henkilön seksuaalisuudesta? Käsitteelle ei kuitenkaan ole yksiselitteistä ja yleisesti tunnustettua määritelmää. (Richardson 2000, 107).

Tässä kirjallisuuskatsauksessa tarkastelen vammaisen seksuaalista kansalaisuutta Richardsonin (emt.) seksuaalisuutta ja kansalaisuutta yhdistelevän analyysin seurauksia koskevan painotuksen kautta; millaisia seurauksia vammaisten elämässä voidaan havaita, kun tarkastellaan vammaisuuden perusteella tapahtuvien seksuaalisten oikeuksien saamisen tai niiden ulkopuolelle jättämisen seurauksia? Millainen on vammaisen seksuaalinen kansalaisuus 2000-luvun vammaistutkimuksen kautta tarkasteltuna, mihin se oikeuttaa ja mihin ei? Seksuaalisen kansalaisuuden taustalla vaikuttaa vallan kautta jaetut oikeudet ja mahdollisuudet osallistua yhteiskunnan toimintoihin, joten tarkastelun taustalla kulkee historiassa tapahtunut seksuaalisuuden kaventumisen lisääntymiseen, johon on ennen kaikkea vaikuttanut vallan kautta jaettu ydinperheideologian syntyminen.

3 TUTKIELMAN TOTEUTUS

Tutkielmani edustaa kuvailevaa kirjallisuuskatsausta, josta käytetään myös nimitystä narratiivinen kirjallisuuskatsaus. Kuvailevaa kirjallisuuskatsaus on tyypillinen menetelmä humanistisissa tieteissä, joissa tutkimalla selvitetään mitä aiheesta jo tiedetään, mitkä ovat siihen liittyvät keskeiset käsitteet ja niiden keskinäiset suhteet. Kuvailevan kirjallisuuskatsauksen avulla voidaan tarkastella myös ilmiön historiaa ja kehitystä yhteiskunnassa. Kuvailevan kirjallisuuskatsauksen avulla voidaan antaa laaja yleiskuva ilmiöstä, jota tarkastellaan, lisäksi sen avulla voidaan etsiä lisätutkimuksen aiheita sekä selvittää aiheen tutkimuksen nykytilaa. (Vilkkä 2023, 22). Kuvailevan kirjallisuuskatsauksen ymmärtämisen lähtökohtana voi olla tutkittavan ilmiön tunnistaminen, vahvistaminen tai kyseenalaistaminen, sekä tutkijan tietämyksen kasvattaminen aineiston analyysin edetessä. (Vilkkä 2023, 22).

Valitsin kuvailevan kirjallisuuskatsauksen menetelmäksi tähän tutkimukseen, koska pyrkimykseni on muodostaa yleiskuva vammaisten seksuaalisista oikeuksista 2000-luvulla. Lisäksi minua kiinnostaa, millaiset tekijät ovat vaikuttaneet oikeuksien muodostumiseen ja millaisia seurauksia ja vaikutuksia tällä prosessilla on vammaisten elämässä nykypäivänä.

Kuvaileva kirjallisuuskatsaus on muita katsaustyyppisiä vapaampi tiedonhaun suhteen, ja yleistämistä ja ymmärrystä tavoitteleva kuvaileva kirjallisuuskatsaus perustuu prosessina tutkijan omiin oivalluksiin, jotka muodostuvat niistä tavoista, joilla tutkija yhdistää toisiinsa aineistoista ymmärtämänsä asiat (Vilkkä 2023, 22). Menetelmänä kuvailevaa kirjallisuuskatsausta on kritisoitu sattumanvaraisuudesta ja subjektiivisuudesta, joita voidaan epäillä myös tämän tutkimuksen aineiston kohdalla. Pyrin kuitenkin seuraavaksi avaamaan aineiston hakua tarkasti ja läpinäkyvästi, ja perustelemaan aineistovalintani riittävällä tavalla, jotta sen käyttäminen tässä tutkimuksessa voidaan nähdä uskottavana ja perusteltuna ehdollisen ja subjektiivisen sijaan.

Tutkimuskysymystä määriteltessäni keskeisiksi käsitteiksi nousi seksuaalisuus (*sexuality*) ja vammaisuus (*disability*). Hakukriteereiden tarkoituksena on löytää mielekäs ja

kattava aineisto, jonka avulla tutkimuskysymykseen on mahdollista vastata (Vilkkä 2023, 55). Koska halusin tarkastella erityisesti niitä seurauksia, joita on syntynyt vammaisten seksuaalisten oikeuksien tai niiden puuttumisen myötä, päädyin valitsemaan hakusanoikseni *seksuaalisuus/sexuality* ja *vammaisuus/disability*, koska haluan luoda aineiston avulla yleiskuvan siitä, millaisien teemojen kautta vammaisuutta ja seksuaalisuutta on tutkittu 2010–2020-luvuilla? Tästä yleiskuvasta muodostin seksuaalisuutta ja vammaisuutta käsittelevän aineiston, jonka sisällöt teemoittelin viiteen alaryhmään tekemieni havaintojen pohjalta. Avaan tarkemmin teemoittelua aineiston analyysiin keskittyvässä luvussa.

Pohdin pitkään, rajaanko aineistoon ainoastaan lähteitä, joissa käsitellään aihetta fyysisen vammaisuuden (*physical disability*) konteksteissa. Päädyin kuitenkin valitsemaan keskeiseksi kriteeriksi kattokäsitteen *vammaisuus (disability)*, sillä näen tärkeimpänä seksuaalisuuden ehtoihin ja seksuaalisiin oikeuksiin vaikuttavan tekijänä riippuvuuden toisista ihmisistä ja kaventuneet mahdollisuudet yksityisyyteen. Usein riippuvuus toisista ihmisistä koskettaa kaikkia vammaisia henkilöitä, riippumatta siitä, onko kyse liikuntarajoitteesta vai kehitysvammasta. Myös historiallisessa kehityksessä seksuaalisuuden kaventuminen lisääntymiseksi ja sitä kautta tapahtunut ulos-sulkeminen seksuaalisuudesta on koskenut kaikkia vammaisia, erittelemättä kehitysvammaisia ja liikuntavammaisia.

Aineistoni painottuu käsitteeseen *physical disability*, mutta en kuitenkaan katso sen rajaavan pois kehitysvammaisuuteen ja seksuaalisuuteen liittyviä kysymyksiä. Suomenkielisissä artikkelissa ja kirjallisuudessa useimmiten käsitteenä käytetään kattokäsitettä *vammaisuus*, erottelematta sen tarkemmin onko kyse fyysisestä vammaisuudesta vai kehitysvammaisuudesta, joten tämä tuki myös ratkaisuani käsitteiden valinnassa. Pohdin myös kehitysvammaisuus-termin oikeellisuutta ja käyttämistä tässä tutkielmassa, koska termin ympärillä on käyty keskustelua viime vuosina. Kehitysvammaliiton puheenjohtaja on todennut, että arkikielessä termiä ei edes tarvittaisi, termin käyttäminen on oleellista silloin, kun määritellään ihmisen tuen tarvetta (Yle 2022). Myös lainsäädäntö on muuttumassa Suomessa siten, että kehitysvammalain

perusteella ei järjestetä enää palveluita, joten jatkossa myöskään tuen tarvetta määrittelyssä kehitysvamma-termin merkitys poistuu (Sosiaali- ja terveysministeriö 2023).

3.1 Tiedonhaun kuvaus

Ensimmäiseksi tein katsauksen Jyväskylän yliopiston JYKDOK-tietokannassa kotimaisten artikkeleiden osiossa. Huomasin pian, että aiheestani on hyvin vähän suomalaista tutkimusta. Väitöskirjatutkija Marjo-Riitta Reinikaisen väitöskirja *Vammaisen nais- ja miesruumiin arvo: Vammaisuus ja sukupuoli yhteiskunnassa* (1999) keskittyy tutkimaan vammaisuutta, sukupuolta ja ruumista, mutta en kuitenkaan löytänyt siitä varsinaisesti katsaukseni sopivaa sisältöä. Lisäksi Reinikaisen Janus-journaalissa julkaistu artikkeli *Vammaisuuden sukupuolittuneet ja sortavat diskurssit: Yhteiskunnallis-diskursiivinen näkökulma vammaisuuteen* (2007) olisi ollut kiinnostava aineistoni kannalta, mutta sitä ei enää ollut saatavilla Januksen sähköisessä arkistossa.

Rajasin tiedonhaun kaikissa tietokannoissa vertaisarvioituihin artikkeleihin aikarajauksella 2010–2023. Yksi mukaan päätyneistä artikkeleista on vuodelta 2007, koska se valikoitui aineistoon snowball sampling-menetelmällä, tietokannan tarjoamista samankaltaisia artikkeleita-osioista. Lisäksi rajasin hakutuloksista NOT-operaattorilla pois kehitysvammaisuutta (*intellectual*) ja seksuaalivähemmistöjä (*LGBTQ*) käsittelevät artikkelit. Perustelen rajauksia sillä, että halusin muodostaa yleiskuvan aiheesta. Seksuaalivähemmistöihin kuuluvien vammaisten ja kehitysvammaisten seksuaaliset oikeudet saattavat olla vielä eri tavalla kaventuneet, joten yleiskuvan luomiseksi tarvittavaan aineistoon koin nämä rajaukset tarpeellisiksi.

Huomasin hakuja tehdessäni, että aiheesta oli paljon tutkimusta Afrikasta. Rajasin NOT-operaattorilla otsikoista pois *Africa*-termin. Tästä huolimatta joissain tuloksien artikkeleissa käsiteltiin afrikkalaisissa valtioissa tehtyä tutkimusta, kuten Senegal, Nigeria, Zimbabwe. Vaihtoehdokseni jäi valikoida pois manuaalisesti afrikkalaisia valtioita koskevat tutkimukset, koska en pystynyt rajaamaan niitä pois operaattoreilla.

Tästä syystä joidenkin tietokantojen hakutulosten kohdalla todellinen artikkelimäärä on pienempi, kun tuloksista on poistettu afrikkalaisissa valtioissa tehdyt tutkimukset. Yhdessä (Rohleder ym. 2019) valitsemassani tutkimuksessa osa tutkimustuloksista on Afrikasta, koska tutkijat olivat useista eri valtioista, Etelä-Afrikasta, Norjasta, Englannista.

Ensimmäiseksi tein haun Taylor & Francis online-tietokantaan seuraavalla hakulauseella; title (disability OR disabled AND title (sexuality)). Tuloksia tuli yhteensä 77, joista 4 päätyi aineistooni, ja lisäksi yksi artikkeli snowball sampling-menetelmällä.

Seuraavaksi tein haun ProQuest Sociological Abstracts-tietokantaan. Tein hakuja myös ProQuest Social Services Abstracts-tietokannassa, mutta paremmin sopivat artikkelit löytyivät sosiologian puolelta. Social Services Abstracts-tietokannassa käyttämälläni hakulausekkeilla löytyy paljon artikkeleita sosiaalityön ja sosiaalipalveluiden näkökulmasta, mutta koska päädyin tarkastelemaan seksuaalisuutta ja vammaisuutta vallan teorioiden kautta, rajasin sosiaalityön pois aineistosta, ja käsittelen aihetta sosiaalityön näkökulmasta lopuksi pohdinta ja johtopäätökset-osiossa. Hakulauseella keyword(disability AND sexuality) tulokseksi tuli 55 artikkelia, joista aineistooni valikoitui kolme artikkelia.

Viimeiseksi tein haun ASSIA Applied Social Sciences Index&Abstract-tietokantaan hakulauseella disability (keyword) AND sexuality (keyword). Tuloksia tuli 68, joista aineistoon valikoitu ainoastaan yksi artikkeli. Yhden artikkelin valitseminen 68 artikkelin joukosta on ongelmallista, ja yritinkin ratkaista ongelmaa tarkistamalla, saanko artikkelin mukaan aineistoon aiemmista tietokannoista muuttamalla hakulausekkeita ja rajauksia. Huomasin kuitenkin, että ASSIA on ainoa tietokanta, jossa on *Sexuality & Disability*-journaali. Muissa tuloksissa ongelmaksi koitui liian spesifi aiheen tarkastelu, mikä ei sopinut tarkoitukseeni luoda yleiskuvaa vammaisten seksuaalisista oikeuksista aineiston kautta. Tästä syystä mukaan valikoitui ainoastaan yksi artikkeli.

Valitsemastani aineistosta nousi esiin viisi pääteemaa, joiden ympärille rakensin analyysini. Teemat oikeus seksuaalisuuteen, deseksualisoiminen, oikeus

seksuaalikasvatukseen, oikeus lisääntymiseen ja vanhemmuuteen sekä oikeus hyvinvointiin ja itsensä toteuttamiseen. Kaikissa aineistoissa käsiteltiin aiheita myös yleisemmin, minkä huomioin analyysissä. Analyysi ei siis rajaudu vain siten, että tietyn teeman alla olisi analysoitu vain teemoittain lajiteltuja artikkeleita, mutta analyysin pääpaino on teemoittelussa.

Aineisto on kokonaisuudessaan tarkasteltavissa erillisessä taulukossa (Liitteet, taulukko 1). Taulukkoon olen järjestänyt artikkelit aakkosten perusteella, ja taulukossa on lisäksi nähtävillä julkaisumaa ja pääteema, jota artikkeli käsitteli.

4 AINEISTON ANALYYSI

Analysoin aineistoa viiden eri teeman kautta, jotka nousivat esiin aineistosta. Ensimmäinen ovat oletus aseksuaalisuudesta, jonka kautta muut teemat syntyivät. Aseksuaalisuuden oletuksen taustalta nousi toinen vammaisen seksuaalisuuteen liittyvä teema, seksuaalisuuden poistaminen, deseksualisoiminen (*desexualization*). Kun vammaisen henkilön oletetaan olevan aseksuaali, tai syvemmin tarkasteltuna, kun vammaisen keho ja seksuaalisuus on erotettu toisistaan, poistuu oikeus seksuaalikasvatukseen ja tietoon, ja sitä kautta mahdollisuudet seksuaaliseen hyvinvointiin heikenevät. Oletus aseksuaalisuudesta tai vammaisen kehon ja seksuaalisuuden erottaminen toisistaan myös kaventaa mahdollisuuksia perustaa perhe ja saada lapsia, koska aseksuaalia ei nähdä potentiaalisena kumppanina tai vanhempana.

4.1 Oikeus seksuaalisuuteen

Huolimatta siitä, että seksuaalisuus nähdään biologisena ja luonnollisena, ihmiselle annettuna ominaisuutena, vammaiset henkilöt nähdään kuitenkin usein aseksuaaleina, ilman seksuaalisista potentiaalia (Richardson 2000, 109). Oletus aseksuaalisuudesta voidaan nähdä historiallisen, vallan kautta jaetun seksuaalisuuden

lopputuloksena; seksuaalisuuden typistymisen lisääntymiseksi on aiheuttanut sen, että vammaisesta on suljettu lisääntymisen ja vanhemmuuden ulkopuolelle, jolloin heidän seksuaalisuutensa on muotoutunut oletukseen aseksuaalisuudesta.

Tämän tutkimuksen aineistossa oletus aseksuaalisuudesta nousee esiin useassa tutkimuksessa (Addlakha ym. 2017; Rohleder ym. 2019; Giles ym. 2022; Kim 2011; Lee, Fenge & Collins 2020; Esmail ym. 2010). Aineiston analyysin perusteella on mahdollista todeta, että vammaisen oikeus seksuaalisuuteen on usein kaventunut oletukseen aseksuaalisuudesta, Addlakhan, Pricen & Heidarin (2017, 4) tutkimuksen mukaan vammaisesta nähdään muiden ihmisten toimesta usein aseksuaaleina. Kimin (2011, 482) mukaan vammaisen aseksuaalisuus ei ole pelkästään oletus, vaan suorastaan moraalinen velvoite, vammaisen tulee olla aseksuaali. Kim (emt.) korostaa Sandahlin (2003) näkemystä siitä, että vammaisiin kohdistuva diagnostinen katse on myös usein taipuvainen mitätöimään vammaisen kehon seksuaalisuutta.

Rohleder, Watermeyer, Hellum Braathen, Hunt ja Swartz (2019) ovat tutkineet vammaisten omia ajatuksia seksuaalisuudestaan. Tutkimuksessa haastateltava on kuvannut oman seksuaalisuutensa muotoutumista aseksuaalisuudeksi kotoa saadun kasvatuksen kautta; uskonnollisessa kodissa ei keskusteltu seksistä, koska se oli ainoastaan avioliittoon ja lisääntymiseen kuuluva asia. Koska fyysisen vamman pelättiin periytyvän, oli lapsien saaminen eväty, ja sen myötä myös ajatus avioliitosta, koska avioliitto ilman mahdollisuutta suvunjatkamiseen nähtiin turhana (Rohleder ym. 2019, 268–272). Rohleder ym. (2019, 278) huomioivat haastateltavien kantavan kipua ja surua siitä, että he kokivat oikeuden seksuaalisuuteen olevan heiltä estetty ja problematisoitu, ja sen myötä myös tunne menetyksestä liittyen ihmissuhteisiin ja perheen perustamiseen oli kasvanut.

Aseksuaalisuuden oletuksen takana saattaa olla myös vammaisen lapsen vanhempien huoli lapsesta ja lapsen näkeminen erityisen haavoittuvassa asemassa vammaisuuden vuoksi. Giles, Juando-Prats, McPherson ja Gesink (2022, 148) havaitsivat tutkimuksessaan, että vanhempien huoli lapsesta saattaa vaikuttaa siihen, että vanhemmat eivät keskustele lapsen kanssa seksuaalisuuteen liittyvistä asioista. Oletus

aseksuaalisuudesta ja sitä kautta seksuaalisuuden ohittamisesta tuntuu helpommalta tavalta käsitellä asiaa (Giles ym. emt). Vanhemmat myös ajattelivat, että seksuaalisuudesta keskusteleminen saattaa olla haitallisempaa kuin hyödyllisempää, ja altistaa lasta seksuaaliselle väkivallalle (Giles ym. emt), vaikka todellisuudessa juuri informaation puute on suurempi altistava tekijä.

Oletus aseksuaalisuudesta saattaa näkyä terveydenhuollon ja sosiaalihuollon palveluissa ableistisina asenteina, jolloin automaattisesti oletetaan vammaisen henkilön olevan seksuaalisuuden ulkopuolella. Giles ym. (2022, 149) nostavat esiin Strauerin ym. (2019) tutkimuksesta esimerkin, jossa nuori nainen menee lääkärin vastaanotolle uusiakseen ehkäisytablettireseptin. Lääkäri hämmästynee, miksi, koska nainenhan on pyörätuolissa. Ei kai hän tarvitse ehkäisyä, koska ei voi edes seisoa?

Myös vammaisen itse saattaa piiloutua aseksuaalisuuden taakse, koska se saattaa suojata seksuaaliselta häirinnältä, väkivallalta ja koskemattomuuden loukkaamiselta. Giles ym. (2022, 149) osoittavat Strauerin ym. (2019) tutkimuksesta esimerkin, jossa seksuaalisen ahdistelun kohteeksi joutunut vammaisen henkilö kertoo alistuneensa siihen, että vammaisuuden takia ahdistelu ja häirintä tulevat olemaan ainoat seksuaalisuuden muodot hänen elämässään. Tämän vuoksi hän hyväksyi toisilta ihmisiltä minkälaista käytöstä tahansa, kunhan häntä ei vain huomioitaisi seksuaalisena olentona. Myös Kimin (2011, 484) tutkimuksessa esiin nousee samankaltainen huomio; positiivisten, seksuaalisuuteen liittyvien kokemusten puute jättää aseksuaalisuuden vaihtoehdoksi, johon on tyydyttävä.

Kimin (2011) tutkimus aseksuaalisuudesta vammaisten elämässä tuo esiin toisenlaisen näkemyksen, aseksuaalisuus voi olla myös vammaisen itsensä tekemä valinta ja seksuaalinen identiteetti. Kim (2011, 479) nostaa esiin tärkeän huomion; aseksuaalisuus on myös yksi seksuaalisuuden identiteeteistä, ja sitä ei tule eliminoida tai yrittää parantaa. Jos kaikkien vammaisten ihmisten väitetään olevan aseksuaaleja, häviää myös mahdollisuus siitä, että aseksuaalisuus voidaan kokea positiivisena, itse valittuna seksuaalisena identiteettinä (Kim 2011, 482). Kim (emt.) korostaa, että mikäli seksuaalisen halun kokeminen ja seksuaaliseksi itsensä kokeminen nähdään normaalina,

kokee aseksuaaliksi itsenä identifioiva vammaisen itsensä epänormaaliksi, jolloin epänormaaliuden kokemukset vammaisen elämässä kertaantuvat jälleen. Kim (emt.) nostaa esiin aseksuaaliksi itsensä kokevan vammaisen kokemuksen; jos hän kertoo toisille vammaisille olevansa aseksuaali, muut tulkitsevat sen loukkaavana, koska se vain vahvistaa yleistä stereotypiaa aseksuaalisista vammaisista. Aseksuaaliksi oletta-
minen saattaa siis vaikuttaa negatiivisesti myös aseksuaaleiksi itsensä kokevien vammaisten elämään. Kim (2011, 484) lainaa Foucault'ta muistuttaessaan aseksuaalisuuden olemuksesta, aseksuaalisuus ei ole poikkeavuus ja sortavien valtaprosessien tulosta, vaan se pitäisi nähdä erilaisten tapojen ja nautintojen muotona.

4.2 Deseksualisoiminen - vammaisen kehon ja seksuaalisuuden etäännyttäminen toisistaan

Kimin (2011) tutkimuksen perusteella voidaan pohtia, onko aseksuaaliksi olettamisen takana vielä paljon isompi ja kipeämpi haava, systemaattinen deseksualisoimisen prosessi. Kimin (2011, 481) mukaan aseksuaalisuus on liitetty länsimaalaisessa tutkimuksessa vammaisten elämään ja identiteetteihin 1960-luvulta saakka, aseksuaalisuuden on nähty olevan negatiivinen stereotypia, joka on liitetty vammaisiin ja seksuaalisuuteen. Kimin (2011, 482) mukaan myös vammaisaktivistien kanta aseksuaalisuuteen on usein samansuuntainen kuin tutkimuksissa. Vammaisaktivistit näkevät, että vammaiset ovat omaksuneet aseksuaalisuuden seksuaaliseksi identiteetikseen, koska he toteuttavat näin ollen sitä käskyä, jonka yhteiskunnan anonyymeissä valtastrategioissa on heille annettu (Kim emt). Seksuaalisuus ei kuulu vammaisille, koska vammaiset eivät lisäänty ja perusta perhettä. Kim (2011, 483) kuitenkin huomioi, että aseksuaalisuuden oletuksen sijaan kyseessä on deseksualisoimisen prosessi, vammaisia ei ole vain oletettu aseksuaaleiksi, koska tällöin aktiivista deseksualisoimisen prosessia ei olisi tarvittu.

Kim (2011, 482-483) tekee tärkeän huomion aseksuaalisuuden ja deseksualisoimisen välille, aseksuaalisuus on seksuaalinen identiteetti, mutta aseksuaalisuuden yleistäminen kaikkien vammaisten identiteetiksi ei palvele ketään. Se loukkaa vammaisia,

jotka kokevat itsensä aseksuaaleiksi, koska silloin heidän seksuaalinen identiteettinsä nähdään epäaitona, pakotettuna. Mutta se loukkaa myös seksuaalisia vammaisia, koska kyseessä ei ole pelkästään seksuaalisen identiteetin antaminen, vaan deseksualisoiminen, joka on vielä syvemmin oikeuksia poistavaa. Kim (2011, 483) kuvaa deseksualisoimista prosessina, joka erottaa seksuaalisuuden vammaisesta kehosta, koska vammaiset eivät ole haluttuja ja vammaisuuden uskotaan johtavan seksuaaliseen kyvyttömyyteen. Vammaisen kehon ja seksuaalisuuden etäännyttäminen toisistaan on Kimin (emt.) mukaan seurausta pelosta, joka liittyy vammaisten lisääntymiseen ja vamman periytymiseen. Kim (2011, 483) nostaa esiin Shildrickin (2007) huomiot deseksualisoimisen vaikutuksista läpi vammaisen elämänkaaren, vammaiset lapset eivät pääse osallistumaan seksuaalikasvatukseen koulussa, nuorten vammaisten elämää kontrolloidaan suojelutarkoituksessa sekä vanhempien että ammattilaisten taholta, aikuisena vammaista pidetään lapsenomaisena, joka ei pysty itse päättämään ja vastaamaan omasta seksuaalisuudestaan. Kim (2011, 483) korostaa, että prosessi, jossa vammaiset on etäännytetty seksuaalisuudesta, sulkee ovet ja kieltää osallistumisen myös heteronormatiivisiin instituutioihin, kuten aivoliitto ja vanhemmuus. Tätä etäännyttämisen prosessia voidaan kutsua deseksualisoimiseksi, ja se on näkynyt myös suomalaisessa yhteiskunnassa legitiimeinä toimenpiteinä avioliittolain ja pakosteriloinnin muodossa.

4.3 Seksuaalikasvatuksen puute

Seksuaalikasvatuksen tavoitteena on hyvä seksuaaliterveys ja seksuaalinen hyvinvointi. Seksuaalikasvatuksen kautta ihminen saa tarvittavaa tietoa ja taitoa, joiden avulla ihmisen on mahdollista tehdä itselleen parhaita valintoja seksuaalisuuden toteuttamiseen liittyen. Seksuaalikasvatus on jokaisen oikeus, ja seksuaalioikeudet ihmisoikeuksia, jakamattomia ja universaaleja. (Väestöliitto 2023). Vammaisten elämässä oikeus seksuaalikasvatukseen saattaa kuitenkin olla usein puutteellista erityisistä johtuen, ja puutteellisella seksuaalikasvatuksella voi olla erilaisia seurauksia vammaisten elämässä. Michielsenin ja Brockschmidtin (2021, 675) vammaisten lasten

ja nuorten seksuaalikasvatuksen esteitä tutkivassa scoping-katsauksessa todetaan useiden länsimaissa tehtyjen tutkimusten (MacDaniels & Fleming 2016; Gray ym. 2017; Mehrabi ym. 2015; Jacobs ym. 2015; Esmail ym. 2010) osoittavan puutteita vammaisten lasten ja nuorten seksuaalikasvatuksessa.

Seksuaalikasvatusta ei ollut joko ollenkaan saatavilla, tai sen toteuttamisessa ei huomioitu vammaisten erityisiä tarpeita, kuten opetustyylin mukauttamista erityisiin tarpeisiin (Michielsen & Brockschmidt 2021, 676), lisäksi mahdollisuudet keskustella seksuaalisuuteen liittyvistä asioista vertaisten kanssa ja mahdollisuudet itse hakea ja arvioida tietoa ovat usein kaventuneet vammaisten elämässä (emt., 685). Nämä huomiot ovat mahdollisesti merkittävin ero vammaisten ja ei-vammaisten nuorten seksuaalietämyksen välillä. Myös ei-vammaisten nuorten kohdalla on tunnistettavissa samantyyppisiä ongelmia seksuaalikasvatukseen liittyen, aiheuttaen leimaa häpeää ja usein seksuaalikasvatuksella saattaa olla edelleen pelotteleva ja valistava sävy (Giles ym. 2022, 151). Ei-vammaisilla nuorilla on kuitenkin usein paremmat mahdollisuudet keskustella seksuaalisuuteen liittyvistä teemoista vertaisten kanssa, sekä etsiä ja arvioida tietoa itse. Esmail, Darry, Walter & Knupp (2010, 1152) nostavat esiin McCaben tutkimuksen, jossa huomioitiin, että 50 % tutkimukseen osallistuneista vammaisista nuorista ei ollut saanut minkäänlaista seksuaalikasvatusta, kun taas vastaavasti ei-vammaiset nuoret olivat saaneet seksuaalikasvatusta vanhemmilta, ystäviltä ja muista lähteistä. Myös Addlakha ym. (2017, 5) nostavat esiin vammaisten seksuaalisuuden marginalisoinnin, joka tapahtuu systemaattisella seksuaalikasvatuksen estämisellä; tiedon puute seksuaalisuudesta ja seksuaalisesta käyttäytymisestä sekä puute seksuaaliterveyteen liittyvistä palveluista.

Tutkimukseni aineistossa seksuaalikasvatuksen puutteen syistä ja esteistä nousi esiin oletus aseksuaalisuudesta ja deseksualisoiminen, (Gürol, Polat & Oran 2014 Michiel- senin & Brockschmidtin 2021, 683 mukaan). Oletus aseksuaalisuudesta häivyttää tarpeen seksuaalikasvatukselle. Miksi opettaa jotain sellaista, johon lapsen tai nuoren ei nähdä pystyvän? Mikäli vammaisen nuoren seksuaalisuuden olemassaolo kuitenkin tunnistettiin, seksuaalikasvatuksen on huomattu tutkimuksissa usein keskittyvän pelkästään ehkäisyyn ympärille, oikeuksiin, velvollisuuksiin ja seksuaaliseen nautintoon

liittyvän tiedon jäädessä vähäiseksi (Pownall, Jahoda & Hastings 2012; Löfgren-Mårtenson 2012; Lafferty, McConkey & Simpson; Michielsenin ja Brockschmidtin (2021, 683 mukaan). Vammaisten lasten ja nuorten elämässä nähtiin myös usein olevan paljon muita haasteita ja ongelmia, jolloin niihin keskittyminen vei tilaa ja aikaa seksuaalikasvatukselta (Gürol, Polat & Oran 2014; Michielsenin ja Brockschmidtin (2021, 684) mukaan), jota ei välttämättä nähdä yhtä tärkeänä kuin muu terveydenhoito.

Esteenä seksuaalikasvatuksen toteutumiselle nähtiin myös opettajien ja kouluttajien tuen ja tiedon puute erityisryhmien seksuaalikasvatukseen liittyen (Lafferty, McConkey & Simpson 2012; Kalyva 2010; Nelson & Odberg Petterson 2019 Michielsenin ja Brockschmidtin (2021, 684) mukaan). Tuen ja koulutuksen puutteen seurauksena ilmeni usein häpeää puhua seksuaalisuudesta sekä aiheen lähestymistä normatiivisella otteella, jolloin erityisryhmien tarpeet usein jäävät huomiotta (emt.). Myös epätietoisuus vastuista nähtiin heikentävän seksuaalikasvatuksen saamista. Opettajat saattavat kokea epävarmuutta siitä, kenen seksuaalivalistusta kuuluisi opettaa, erityisesti jos vammaisen lapsi tai nuori on myös muiden palveluiden, kuten terveydenhuollon, sosiaalihuollon tai laitoksen, piirissä (Lafferty, McConkey & Simpson 2012; Löfgren-Mårtens & Ouis 2019; Michielsenin ja Brockschmidtin (2019, 684) mukaan). Vammaisten lasten ja nuorten moninaisuus nähtiin myös usein esteenä seksuaalikasvatukselle erityisesti opettajien keskuudessa. Samassa luokassa olevien lasten ja nuorten kyky ymmärtää sekä seksuaaliset kokemukset saattavat vaihdella suuresti, kuten myös kulttuurinen ja uskonnollinen tausta (Nelson & Odberg Petterson 2019; Mårtenson & Ouis 2019; Michielsenin ja Brockschmidtin (2021, 684) mukaan).

Giles ym. (2022, 147–148) nostavat esiin Hellerin ym. (2016) tutkimuksen, jonka mukaan vammaisen nuori usein toivoo, että aikuinen, vanhempi, opettaja, terveydenhuollon henkilö, ottaisi seksiin ja seksuaalisuuteen liittyvät asiat puheeksi heidän kanssaan, kun taas aikuiset eivät usein tiedä tai tunnista tätä toivetta. Giles ym. (2017, 148) tutkimuksessaan tekemän havainnon mukaan on erittäin tärkeää, että aikuiset ja ammattilaiset nostavat seksuaalisuuteen liittyvät kysymykset esille, mutta samalla myös tuovat keskusteluun näyttöön perustuvaa tietoa, jossa tunnistetaan vammaisten seksuaaliset oikeudet. Tällöin on mahdollista tuoda vammaisille nuorille

informaation lisäksi ymmärrystä siitä, että myös heillä on samanlainen oikeus seksuaalisuuteen, kuin ei-vammaisilla nuorilla, ja mitä seksuaaliset oikeudet ja velvollisuudet pitävät sisällään.

Laitoksessa asuminen saattaa myös heikentää vammaisen lapsen tai nuoren oikeutta seksuaalikasvatukseen. Sisäoppilaitoksissa on usein välttelevä tai kontrolloiva asenne seksuaalikasvatusta kohtaan sekä heteronormatiivinen ja konservatiivinen ilmapiiri, mikä tulee ilmi myös haastateltavan kertomuksessa (Rohleder ym. 2019, 274). Rohleder ym. (emt.) haastattelivat tutkimuksessaan miestä, joka oli asunut lapsena vammaisille lapsille tarkoitetussa sisäoppilaitoksessa. Koska haastateltava oli erossa perheestään, hänellä ei ollut mahdollisuus kysyä vanhemmilta seksuaalisuuteen ja kehitykseen liittyvistä asioista, hän ei saanut tietoa mistään. Tiedonpuutteen ja torjunnan vuoksi haastateltava koki, että hänen seksuaalisuutensa ilmentämistä rajoitettiin.

Michielsenin ja Brockschmidtin katsauksessa (2021, 675) tunnistettiin seksuaalikasvatuksen puutteen seurauksina suurempi riski saada sukupuolitauti, suunnittelemattoman raskauden mahdollisuus ja seksuaalisen väkivallan uhriksi joutuminen. Giles ym. (2022, 147) havaitsivat, että seksuaalikasvatuksen puutteen seurauksena monet seksuaalisuuteen liittyvät kysymykset jäivät vaille vastausta; kuinka seksiä harrastetaan, sekä suostumukseen, masturbaatioon ja mielihyvää liittyvät kysymykset. Myös Giles ym. (2022, 147) tunnistivat tiedonpuutteen vaikuttavan riskiin joutua seksuaalisen väkivallan uhriksi ja ei-toivotun raskauden alkamiseen, tiedonpuutteella nähtiin olevan myös negatiivinen vaikutus myös seksuaaliseen identiteettiin ja kokemuksiin. Leen, Fengen ja Collinsin (2020, 314) tutkimuksessa nousi esiin lisäksi tiedon ja seksuaalikasvatuksen puutteiden vaikutus vammaisen seksuaalisiin fantasioihin ja niiden luonteeseen liittyvän ymmärryksen mahdollinen puute. Leen ym. (emt.) haastateltava kertoi väkivaltaisista ja alistavista fantasioistaan, joiden mahdollisesti vahingoittavaa luonnetta haastateltavan oli itse vaikea ymmärtää, tiedon, tuen ja keskustelumahdollisuuksien puuttumisen vuoksi. Tällöin on myös mahdollista, että vammaisen henkilö loukkaa toisen seksuaalisia oikeuksia ja oikeutta koskemattomuuteen, koska ei tunnista omassa toiminnassaan olevia riskitekijöitä, kuten toisen seksuaalista kontrollointia tai väkivaltafantasioita.

Gilesin ym. (2022, 154) katsauksen johtopäätöksissä tärkeä huomio onkin se, että vanhempien ja ammattilaisten epämukavuus liittyen seksuaalisuudesta puhumiseen on suurempi ongelma, kuin vammaisten nuorten itsensä kokema epämukavuus. Tästä voi seurata hierarkioita, jotka mahdollistavat puutteet seksuaalisuuteen liittyvästä tiedosta ja oikeuksista vammaisten nuorten elämässä (Giles ym. 2022, 154). Giles ym. (2022, 154) ehdottavatkin että vammaiset nuoret otettaisiin jatkossa tiivistä mukaan seksuaalisuuteen ja seksuaaliseen hyvinvointiin liittyvien palvelujen suunnitteluun. Ehkä nuorten osallistamisen kautta myös aikuisten ja ammattilaisten kokemaa epämukavuutta seksistä puhumiseen liittyen olisi mahdollista purkaa tehokkaammin.

Esmailin ym. (2010,1152) huomioi, että seksuaalisuuteen liittyvät teemat eivät voi saada normaaliuden olomuotoa ja osaa vammaisten elämässä, niin kauan kuin niistä ei keskustella ja jaeta tietoa ei jaeta seksuaalikasvatuksen muodossa, joka on inkluusivista ja kaikille suunnattua. Seksuaalikasvatuksen puute voidaan nähdä aineiston perusteella tärkeimpänä seksuaalisia oikeuksia heikentävänä tekijänä. Tiedonpuute estää kokemusta normaaliudesta, ja tietoa siitä, että seksuaalisuus on kiinteä osa ihmisyyttä ja seksuaaliset oikeudet ovat universaaleja. Seksuaalikasvatuksesta päätetään valtakoneistoissa ja instituutioissa, joten sen häivyttäminen vammaisten elämästä voidaan nähdä vallankäyttönä, joka jatkaa edelleen vuosisatoja kestänyttä vammaisten deseksualisoimista.

4.5 Oikeus lisääntymiseen ja perheen perustamiseen

Vammaisten oikeutta avioliittoon, lisääntymiseen ja perheen perustamiseen on rajoitettu historiassa lainsäädännön keinoin. Vaikka länsimaalaisissa yhteiskunnissa lailliset rajoitteet ovat historiaa, on vammaisten oikeudessa parisuhteeseen, lisääntymiseen ja perheen perustamiseen tunnistettavissa edelleen lukuisia haasteita ja esteitä, jotka kumpuavat yhteiskunnan rakenteista, palvelujärjestelmästä ja yleisestä suhtautumisesta vammaisten seksuaalisuuteen. Yhteiskunnan asenne vammaisia ja lisääntymistä kohtaan ei kuitenkaan poista sitä tosiasiaa, että myös vammaisilla henkilöillä on

samanlaisia tarpeita ja toiveita kasvattaa ja hoivata lasta, kuin kaikilla muillakin ihmisillä (Addlakha ym. 2017, 8). Laajemmin tarkasteltuna, yhteiskunnan asenteet vammaisuutta ja lisääntymistä kohtaan heijastuvat Addlakhan ym. (2017, 8) mukaan myös sikiövaiheen seulonnoissa ja yleisesti lisääntymisteknologiaan liittyvässä kehityksessä. Jos vammaisuutta seulotaan jo sikiövaiheessa myös ei-vammaisten vanhempien jälkeläisistä, on vaikea nähdä vammaisen henkilön mahdollisuuksia lisääntymiseen olevan olemassa.

Giles ym. (2022, 150) nostavat esiin Wazakilin, Mpofun & Devligierin (2009) sekä Millsin (2020) tutkimukset, joissa havaittiin, että fyysisesti vammaisille nuorille ei välttämättä aina kerrottu ehkäisyn määräämisestä tai vanhemmat päättivät nuoren puolesta sterilisaatiosta. Näin ollen nuorten vanhemmat ja terveydenhuolto tekevät päätöksen nuoren puolesta lisääntymiseen ja perheen perustamiseen liittyen.

Yhteiskunnan asenteet vammaisuutta ja perheen perustamista kohtaan saattavat olla negatiivisia ja joskus erittäin loukkaavia. Leen ym. (2020, 316) tutkimuksessa näitä asenteita heijastaa yhden haastateltavan kokemukset ei-vammaisten asenteesta hänen vanhemmuuttaan kohtaan. Haastateltavan puolisoa oli syytetty pyörätuolia käyttävän vaimonsa raiskaamisesta ja saattamisesta raskaaksi, vammaisen henkilön vanhemmuutta oli pidetty ällöttävänä asiana, joka ei saisi olla laissa sallittua, vammaisen henkilön kykyään huolehtia lapsistaan oli myös kyseenalaistettu. Lee ym. (emt.) nostaa esiin Oliverin ym. (2012) näkemyksen siitä, että asenne vammaista henkilöä kohtaan perheen perustajana ja vanhempina on stigmatisoitunut yhteiskunnassa. Nämä kokemukset heijastelevat historiassa tapahtunutta vammaisten sulkemista lisääntymisen ja vanhemmuuden ulkopuolelle. Asenteet säilyvät ihmisten ajatuksissa usean sukupolven ajan, ja niiden purkaminen vaatii aktiivista työskentelyä. Lasten ja nuorten seksuaalikasvatus, joka on inklusiivista ja kaikille tarkoitettua, voidaan nähdä tehokkaana keinona tabujen purkamiseen. Ilman tietoa oletukset ja ajatusmallit saattavat siirtyä edelleen sukupolvelta toiselle.

4.4 Oikeus kokonaisvaltaiseen hyvinvointiin ja itsensä toteuttamiseen

Seksuaalinen hyvinvointi määritellään Väestöliiton (2023) mukaan itsensä toteuttamisen ja kunnioittamisen kautta, seksuaalisesti hyvinvoivalla ihmisellä on mahdollisuus toteuttaa omaa seksuaalisuuttaan siten kuin hän itse parhaakseen katsoo, sekä kunnioittamaan omaa ja myös toisten ihmisten seksuaalioikeuksia ja seksuaalisuutta.

Aineistossa seksuaalinen hyvinvointi nähtiin kiinteänä osana ihmisen identiteettiä, joka linkittyy laajempaan hyvinvoinnin kokonaisuuteen (Lee, Fenge & Collins 2020, 305). Siitä huolimatta seksuaalinen hyvinvointi jää usein huomiotta terveyden ja hyvinvoinnin sekä sosiaalihuollon palveluissa yleisesti (Nussbaum & Rosenfield Leen ym. mukaan 2020, 305), mutta erityisesti vammaisten seksuaalisen hyvinvoinnin huomioiminen sosiaali- ja terveyspalveluissa saattaa olla puutteellista ammattilaisten vähäisen tiedon ja aiheen tutkimuksen puutteen vuoksi (Lee ym. 2020, 304, 306). Leen ym. (2020, 306) tutkimuksessa nousi esiin Dyerin ja das Nairin (2013) tekemä havainto siitä, että vammaisten kanssa työskentelevät ammattilaiset kokevat usein olevansa huonosti valmistautuneita kohtaamaan ja keskustelemaan vammaisten seksuaaliseen hyvinvointiin liittyvistä asioista. Tähän nähtiin Dryerin ja das Nairin mukaan vaikuttavan tutkimuksen vähäisyys, tarjolla ei ole juurikaan tutkittua tietoa siitä, millaista tukea ja tietoa vammaiset henkilöt kaipaavat ammattilaisilta seksuaalisuuteen liittyvissä kysymyksissä. Tutkimuksen vähyys voidaan kirjallisuuskatsaukseni aineiston perusteella kietoutuvan yhteen deseksualisoimisen kanssa. Kun vammaisen keho ja seksuaalisuus on irrotettu toisistaan, ei vammaisen kehon seksuaalinen hyvinvointi ja hyvinvoinnin tukeminen myöskään tutkimuksen kautta tuotetun tiedon avulla ole tällöin tärkeää.

Valta-asetelma näkyy Leen ym. (2020) mukaan seksuaalisen hyvinvoinnin edistämisessä, tai tarkemmin edistämisen esteissä. Sosiaali- ja terveysalan ammattilaiset usein määrittävät, mikä asiat ovat tärkeitä ottaa huomioon ja mihin asioihin palveluissa keskittään (Lee ym. 2020, 306), lisäksi palveluiden sisältöjä säädellään myös valtion taholta. Vammaisten palveluissa keskittyminen muihin terveyteen ja elämään liittyviin

ongelmiin saattaa myös viedä tilaa huomion kiinnittämiseltä seksuaaliseen hyvinvointiin liittyviin kysymyksiin (Gürol, Polat & Oran 2014; Michielseenin ja Brockschmidtin (2021, 684) mukaan). Valta-asetelmasta ja ammattilaisten määrittelemästä palvelujen sisällöstä johtuen vammaisen henkilön toimijuus palvelun käyttäjänä saattaa heikentyä, koska hänellä ei ole mahdollisuutta päättää millaiset palvelut ja palvelujen sisällöt olisivat hänen itsensä mielestä tärkeitä (Lee ym. 2020, 306).

Oikeus itsensä toteuttamiseen seksuaalisena olentona ja intiimin kanssakäymisen tarvitsijana vammaisen elämässä on usein kaventunut aseksuaalisuuden oletuksen ja deseksualisoimisen vuoksi. Mahdollisuudet löytää seksikumppani heikkenevät, jos vammaista ei nähdä potentiaalisena kumppanina eikä vammaista kehoa pystyvänä. Teela Sanders (2007) on tutkinut kaupallista seksiä ja vammaisuutta. Sanders (2007, 442) korostaa oman kiinnostuksensa ja motivaationsa aihetta kohtaan nousevan siitä turhautumisesta, miten vähän kaupallisen seksin ympärillä käydään keskustelua ja miten vähän asia saa poliittista huomiota. Sandersin (emt.) mukaan kaupalliselle seksille tulisi antaa legitimitetti yhtenä vaihtoehtona toteuttaa seksuaalisuutta ja seksuaalista kanssakäymistä.

Sandersin (2007, 447) tutkimuksessa nousi esiin seksin ostamiseen liittyvä häpeä, syyllisyys ja nolostuminen. Näistä tunteista huolimatta haastateltavien kokemuksissa päällimmäisiksi kokemuksiksi seksityöntekijän kanssa koetusta kanssakäymisestä nousi elämänlaadun parantuminen ja itsetunnon ja itseluottamuksen kasvaminen emotionaalisten, seksuaalisten ja sosiaalisten tarpeiden täyttymisen myötä (Sanders emt.). Kaupallisen seksin ostaminen ei haastateltavien kokemuksissa myöskään vahvistanut negatiivisia kokemuksia ja uskomuksia vammaiseen kehoon ja seksiin liittyen, vaan pikemminkin korosti seksuaalisia mahdollisuuksia, oikeuksia ja nautintoja, jotka kuuluvat hyvään elämään (Sanders emt.). Sanders (2011, 453–454) nostaa esiin useita tärkeitä huomiota ja pohdittavia kysymyksiä kaupalliseen seksiin ja vammaisuuteen liittyen; seksityöntekijöiden kouluttaminen vammaisten palvelunkäyttäjien kohtaamiseksi, yhteistyö vammaisten oikeuksiin keskittyvien organisaatioiden ja seksityöntekijöiden organisaatioiden välisen yhteistyön kehittämisen ja lisätutkimuksen liittyen moraalisiin, sosiaalisiin, käytännölliseen, laillisiin ja emotioihin liittyviin

kysymyksiin, jotka koskevat kaupallisen seksin ostamista ja vammaisuutta. Aiheeseen liittyen on melko vähän julkista keskustelua, ja usein suomalaisen yhteiskunnan kontekstissa kaupalliseen seksiin liittyy negatiivinen leima.

Leen ym. (2020, 318–219) tutkimuksessa nousi esiin haastateltavien kokemus seksuaalisesta hyvinvoinnista, seksuaalinen hyvinvointi nähtiin usein paljon laajempaan, kuin pelkästään yhdyntään tai intiimiin läheisyyteen liittyvänä kokemuksena (emt.). Esmailin ym. (2010, 1151) mukaan terveydenhuollossa ja yleisesti yhteiskunnallisissa ja sosiaalisissa narratiiveissa seksuaalisuuden kapea määrittely vaikuttaa myös seksuaalisen hyvinvoinnin mahdollisuuksiin. Jos ainoastaan tavanomainen heteronormatiivinen yhdyntä lasketaan seksuaalisuuden ilmentymäksi, suljetaan vammaiset usein ulos mahdollisuudesta saavuttaa seksuaalista hyvinvointia. Lee ym. (emt.) huomioivat, että seksuaalinen hyvinvointiin koettiin liittyvän psykologisia ja fyysisiä tekijöitä ja normaaliuden kokemuksia, kuten mahdollisuus kokea aistillista nautintoa, minkä ansiosta myös itsensä ja oman kehonsa hyväksyminen on helpompaa. Leen ym. (2020, 319) mukaan seksuaalinen hyvinvointi eroaa seksuaalisesta aktiivisuudesta, seksuaalisista toiminnoista tulee seksuaalista hyvinvointia silloin, kun siihen linkittyy kokemus tunteista ja nautinnosta. Tämä näkemys nousee esiin myös Sandersin (2007, 446) tutkimuksessa, jossa seksipalveluita ostava haastateltava kuvasi, että ei aina tarvitse seksuaalista aktia mielihyvän ja hyvinvoinnin saavuttamiseksi, vaan pelkästään läheisyys ja yhdessä olo tuo sen, mitä hän seksipalveluilta hakee.

MacKeiganin (2021) tutkimuksessa haastateltavat toivat esiin vastustuksen ja vastarinnan tekemisen näkökulman, joka MacKeiganin (2021, 673) mukaan on vastaus seksuaalisen kansalaisuuden ja vammaisten oikeuksien vahvistamiseksi. MacKeigan on tutkimuksessaan haastatellut vammaisia naisia, jotka toivat vastustuksen, vastarinnan tekemisen keskeisiksi elementeiksi mahdollisuuden seksuaaliseen ilmaisuun vaivattoman turvallisen ja luotettavan kumppanin kanssa (emt. 669–673). Tuomalla esiin sen, että myös vammaisilla on oikeus seksuaalisuuteen, nautintoon ja itseilmaisuun, vammaiset naiset kokivat tekevänsä vastarintaa yhteiskunnan oletuksille vammaisten seksuaalisuudesta, jota ei usein nähdä olevan olemassa. Vastustus edusti

haastateltaville voimaa, sitoutumista, ylpeyttä ja valtaamista, omien oikeuksien ottamista takaisin itselle (MacKeigan 2021, 673).

Haasteeksi vastustukselliselle asenteelle ja voimaantumiselle saattaa muodostua kumppanin löytäminen, jonka MacKeiganin (2011, mm. 665,667,669) haastattelemat naiset nostivat yhdeksi tärkeimmistä seksuaalisen voimaantumisen ja itseilmaisun löytämisen syyistä. Kumppanin löytäminen saattaa usein vaatia myös vammaisen omien ajatusten purkamista ja uudelleen rakentamista. Leen ym. (2022, 315–316) haastatteluissa nousi esiin vammaisten henkilöiden omia oletuksia siitä, miten he ajattelevat ei-vammaisten näkevän heidät; pyörätuolia tai kainalosauvoja käyttävä henkilö nähdään ei-potentiaalisena kumppania tai rakastajana tai kävelykeppiä tarvitseva ei halua parisuhdetta. Esmailin ym. (2010, 1151) tutkimuksessa haastateltavien ajatuksissa huoli siitä, että kumppani nähtäisiin enemmän avustajana ja huolehtijana, oli yksi vammaisen henkilön omista ajatusesteistä parisuhteen muodostamiseksi. Esmailin (emt.) tutkimuksessa nousi esiin lisäksi vammaisen henkilön vanhempien ajatus siitä, että vammaisen olisi hakeuduttava suhteeseen toisen vammaisen henkilön kanssa. Ajattelutapa saattaa voimistaa narratiivia siitä, että vammaisen henkilö poikkeaa niin paljon ei-vammaisesta henkilöstä, että vammaisen tulee pitäytyä vain "omanlaisten" seurassa. Myös Rohlederin ym. (2019, 269) tutkimuksessa nousi esiin haastateltavan oma ajatus siitä, että seksuaalinen läheisyys on varattu muille ihmisille, ei hänelle, vammaiselle. Rohlederin (2019, 268–272) tutkimuksessa haastattelussa nousi esiin useita syitä sille, miksi henkilön omat ajatukset sulki pois mahdollisuuden seksuaalisuuteen ja kumppanin löytymiseen. Syitä olivat kasvatuksen myötä saadut ajatusmallit siitä, että vammaisen ei ole mahdollista saada lapsia, ja siten myöskään tarpeen mennä naimisiin, koska perheen perustaminen on ainoa syy avioliitolle. Lisäksi haastateltava oli huomannut jo varhain ei-vammaisten ystäviensä saavan huomiota vastakkaiselta sukupuolelta, hänen itsensä jäädessä aina taustalle.

Yhteiskunnassa vallitsevan asenteet ja oletukset vammaisuudesta ja seksuaalisuudesta vaikuttavat aineiston mukaan usein myös vammaisten omiin ajatuksiin itseltään ja mahdollisuuksistaan löytää kumppani. Aineiston mukaan kumppanin löytäminen ja sitä kautta oman seksuaalisen ilmaisun löytäminen, vahvistuminen ja

mahdollisuudet itsensä toteuttamiseen ja hyvinvointiin ovat tärkeitä edellytyksiä yhteiskunnan tuottamien asenteiden vastustamiseksi. Mutta aineiston perusteella vammaisten omat ajatukset itsestään vaikeuttavat vastarinnan tekemistä. Näin ollen vastarinnan tekemistä ja voimaantumista ei voi jättää pelkästään vammaisten henkilöiden itsensä harteille, vaan siihen tarvitaan laajempaa yhteiskunnallista asennemuutosta.

5 JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTA

Historiassa tapahtuneet muutokset seksuaalisuuden ehtoihin liittyen näkyvät tämän kirjallisuuskatsauksen aineiston valossa edelleen monin tavoin vammaisten henkilöiden elämässä. Suomessa pakkosteriloinneilla on pyritty vaikuttamaan aina vuoteen 1970 asti vammaisten suvunjatkamiskykyyn, vammaisuus on nähty ilmiönä, josta on ollut syytä päästä eroon yhteiskunnassa (Kivirauma 2015, 6). Aineiston analyysin perusteella monet historiassa rakentuneista asenteista heijastuvat edelleen voimakkaasti vammaisten seksuaalisiin oikeuksiin ja sitä kautta seksuaaliseen kansalaisuuteen.

Vammaisten oikeus seksuaalisuuteen voidaan nähdä aineiston analyysin perusteella usein kaventuneen oletukseen aseksuaalisuudesta. Oletus aseksuaalisuudesta vaikuttaa vammaisten elämässä monella eri tavalla, se heikentää mahdollisuuksia saada seksuaalikasvatusta ja kokea kokonaisvaltaista hyvinvointia, se vaikuttaa mahdollisuuksin perustaa perhe ja saada lapsia. Aineiston perusteella näyttää myös siltä, että ympäröivän yhteiskunnan asenteet vaikuttavat myös vammaisten omiin ajatuksiin itsestään seksuaalisina kansalaisina ja potentiaalisina kumppaneina.

Aseksuaalisuuden oletuksen taustalla on nähtävissä kuitenkin paljon syvemmin vammaisten oikeuksia haavoittava ja loukkaavaa yhteiskunnallinen ja sosiaalinen prosessi, deseksualisoiminen. Kun kiinnostuin vammaisten seksuaalisuudesta ja seksuaalisista oikeuksista, ja lähdin keräämään aineistoa tutkielmaani, aseksuaalisuus nousi esiin useissa eri tutkimuksissa. Myös itse lähdin siitä ajatuksesta ja oletuksesta,

että vammainen oletetaan usein aseksuaaliksi. Aineistoon perehtymisen myötä esiin nousi kuitenkin paljon syvempi vammaisen seksuaalisiin oikeuksiin puuttuminen, seksuaalisuuden poistamisen prosessi, deseksualisoiminen. Oma oletukseni siitä, että vammaiset oletetaan aseksuaaleiksi, tuntuu nyt jälkikäteen melko ableistiselta. Olen vain olettanut, että vammaiset tulkitaan aseksuaaleiksi, näkemättä taustalla olevaa syvempää sorron prosessia, deseksualisoimista. Aseksuaalisuus on seksuaalinen identiteetti, ja siten täysin eri asia kuin seksuaalisuuden etäännyttäminen vammaisuudesta.

Kirjallisuuskatsaukseni aineiston perusteella vammaisten seksuaalinen kansalaisuus näyttäytyy kapeana tai lähes olemattomana. MacKeigan (2021, 669) toteaa, että vammaisten oikeus seksuaaliseen itseilmaisuuksiin ja nautintoon on usein kiistanalainen, vaikka nämä oikeudet tulisi sisältyä universaaleihin ihmisoikeuksiin. MacKeiganin (emt.) mukaan vammaisten seksuaalisten oikeuksien kiistanalaisuus ja niiden huomiotta jättäminen on uhka vammaisten seksuaaliselle kansalaisuudelle. Miksi vammaisten seksuaalisen kansalaisuuden vahvistaminen ja siihen liittyvien oikeuksien ja velvollisuuksien huomioiminen yhteiskunnallisissa, sosiaalisissa ja institutionaalisissa prosesseissa on tärkeää? MacKeigan (2021, 669–670) muistuttaa, että vamma, vammautuminen ja vammaisuus koskettaa usein jokaista ihmistä jossain vaiheessa elämää, ei-vammaisuus ei ole pysyvä tila ihmiselämässä. Näin ollen, vammaisten seksuaalisen kansalaisuuden tunnustaminen ja vahvistaminen on kaikkien seksuaalisen kansalaisuuden ja oikeuksien vahvistamista (MacKeigan emt.). MacKeigan (2021, 672) esittää, että laajentamalla ymmärrystä ja kuvastoa siitä, mitä seksuaalisuus on, miltä se näyttää ja tuntuu, ja kenelle se on tarkoitettu, ja keskustelemalla seksuaalisesta inklusiosta, oikeuksista, itseilmaisusta ja nautinnosta on vammaisten seksuaalista kansalaisuutta mahdollista vahvistaa.

Miksi vammaisten seksuaalisten oikeuksien puolustaminen on jäänyt taka-alalle? Yksityinen syy siihen saattaa löytyä vammaisten kaikkien oikeuksien vakavasta sorrosta läpi historian. Kun köyhyyden ja sosiaalisen eksklusion poistaminen on ollut ensisijaisen tärkeää, on muiden oikeuksien ajaminen ollut vähemmän tärkeää (Shakespeare 2000 Sandersin (2007, 441) mukaan; Esmail 2010, 1152). Esmailin ym. (emt.) tutkimuksessa haastateltava nostaa esiin jokapäiväisen selviytymisen arjessa vammaisen

näkökulmasta; kuinka on mahdollista integroitua yhteiskuntaan, kun kohtaa haasteita kaikissa arkisissa asioissa, kuten ruoan ostamisessa ja paikasta toiseen siirtymisessä. 2020-luvulla vammaisten oikeuksien parantamisessa on edelleen työtä kaikilla elämän osa-alueilla, mutta tilaa alkaa löytyä myös seksuaalisten oikeuksien syvemmälle huomioimiselle, mikä näkyy lisääntyneessä tutkimuksessa.

Suomessa tieteellistä tutkimusta aiheesta on tehty niukasti. Syitä tähän voi pohtia, suomalaisessa yhteiskunnassa seksuaalisuus ja seksiin liittyvä puhe yleisestikin voidaan nähdä edelleen usein tabuna. Vammaisuuteen liitettävä hoiva-aspekti ja vammaisten näkeminen lapsenkaltaisina ei helpota vammaisuuden ja seksuaalisuuden näkemistä samassa kuvassa. Lisäksi suomalaisessa yhteiskunnassa nautintoihin on liitetty historiassa vahvasti synti ja turhanpäiväisyys, edelleen saatamme kuvata herkulista jälkiruokaa ”syntisen hyväksi”, koska nautinto ja synti ovat kulkeneet käsi kädessä vuosisatojen ajan. Uskonnon vaikutus on ollut voimakasta yksilön elämässä aina 1900-luvun puolen väliin saakka, itsetyydytys on nähty syntinä, jonka tekijälle kasvoi karvoja kämmeniin ja sokeutumisenkin uhkasi synnintekijää. Tässä historiallisessa valossa tarkasteltuna ei ole ihme, että vammaisten seksuaalisiin oikeuksiin liittyvä tutkimus on jäänyt vähäiseksi.

Simo Vehmas ja Reetta Mietola (2022) ovat tutkineet vaikeasti kehitysvammaisten arkea ja ihmisyyttä. Vehmaan oivallus tutkimusprosessin valottaa vammaisuuteen ja seksuaalisuuteen liittyvää tutkimusta ja myös tutkijan alttiutta yleisten ajatusmallien vaikutukselle. Vehmas (2022, 143) havahtui kirjan kirjoitusprosessin aikana siihen, että he olivat tiedostamattaan unohtaneet seksuaalisuuden pois tutkimusintresseistään, ja täten ohittaneet yhden ihmisyyteen keskeisesti kuuluvan ulottuvuuden kokonaan. Vehmas (2022, 144) huomasi tiedostamattaan ajatelleensa, että vaikeasti kehitysvammaisten seksuaalisuus on näyttäytynyt myös hänelle tutkijana kysymyksenä, jos olisi syytä pysyä erossa. Tästä havainnosta muodostui lähtökohta aineiston analyysille, joka tarkastelee vaikeasti kehitysvammaisten seksuaalista nautintoa mahdollistavaa etiikkaa Vehmaan (2022, 144) omien kokemusten ja ennakkoluulojen kautta. Vehmaan ja Ronkaisen (2022, 143) esiin nostama huomio akateemisesta maailmasta on ensiarvoisen tärkeä, ja johti siihen, että Vehmas päätyi kirjoittamaan ”kiusallisesta

oivalluksesta” akateemisen tunnustuksen. Simo Vehmas on merkittävä tekijä vammaisuuteen liittyvän tutkimuksen alalla, joten hänen huomionsa ja tunnustuksensa liittyen vammaisuuden ja seksuaalisuuden tutkimukseen ovat tärkeitä askelia suomalaiselle akateemiselle tutkimukselle. Ei ole ihme, että seksuaalisuuden ja vammaisuuden yhdistävä tutkimus on Suomessa vielä lapsenkengissä, jos myös Vehmas (2022, 143) on herännyt “kauhunsekaiseen nolouteen” huomattessaan seksuaalisuuden unohtuneen kokonaan kehitysvammaisen arkea ja ihmisyyttä laajasti kuvaavan tutkimuksen ulkopuolelle.

Mutta myös Suomessa tutkimukselle olisi tarvetta tulevaisuudessa, jotta sosiaali- ja terveystalvueluita olisi mahdollista kehittää enemmän myös vammaisten seksuaalisia oikeuksia ja hyvinvoinnin lisäämistä huomioiviksi. Valtioneuvoston (Luoma ym. 2022, 42) tutkimus vammaisten henkilöiden kokemasta väkivallasta osoittaa, että toimintarajoitteisista tytöistä vuonna 2021 noin 60 % oli kokenut häiritsevää seksuaalista ehdottelua tai ahdistelua kaikissa tutkittavissa koulutusasteissa (perusopetus, lukio, ammattikoulu), kun taas vastaavasti ei-vammaisilla tytöillä prosenttiosuus oli 40–45 % välillä. Myös seksuaalista väkivaltaa kokeneiden toimintarajoitteisten tyttöjen osuus oli kaikissa koulutusasteissa noin puolet enemmän kuin ei-vammaisten tyttöjen osuus (Luoma ym. emt). Kaikki tytöt kokevat liikaa seksuaalista häirintää ja väkivaltaa koulussa, mutta toimintarajoitteisia tyttöjä seksuaalinen häirintä koskettaa paljon useammin. Häirinnän kitkemiseksi olisi tärkeää, että sekä vammaiset henkilöt itse tunnistaisivat omat seksuaaliset oikeutensa sekä oikeuden koskemattomuuteen paremmin, mutta myös yleisesti seksuaalikasvatuksen lisääminen nuorten keskuudessa olisi merkittävä keino häirinnän ja väkivallan kitkemiseksi.

Millainen rooli sosiaalityöllä on vammaisten seksuaalisten oikeuksien ja kansalaisuuden puolustajana? The International Federation of Social Work (IFSW) korostaa sosiaalityön kokonaisvaltaista työtettä, jossa yksilön hyvinvointi tulisi huomioida moniulotteisesti, mukaan lukien seksuaalisen hyvinvoinnin ulottuvuudet (Goulden 2021, 403). IFSW (2010) nostaa esiin sosiaalityöntekijöiden merkityksen vammaisten oikeuksien tukemisessa palveluiden kehittämisessä ja tutkimuksessa, ja ISFW korostaa tukemansa poliittisia periaatteita, joiden tarkoituksena on edistää vammaisten inklusiota

yhteiskunnassa ja yhteisöissä. ISFW (2010) mainitsee tukevansa vammaisten oikeutta kunnollisiin terveystalouteihin, mukaan lukien seksuaaliterveyteen liittyvät palvelut, sekä korostaa sosiaalityön keskeistä roolia vammaisten oikeuksien puolustajana, johon liittyy myös seksuaalisen väkivallan eliminointi. ISFW:n (2010) listauksessa ei kuitenkaan tuoda esiin keinoja, joiden avulla päämääriä kohti voisi pyrkiä.

Kansainvälisessä tutkimuksessa on myös huomioitu sosiaalityön olevan melko varovainen huomioimaan vammaisten asiakkaiden seksuaalisuuteen liittyviä kysymyksiä, aihe nähdään usein tabuna ja liian sensitiivisenä nostettavaksi keskusteluun (Goulden 2021, 403). Lee ja Fenge (2016, 2267) ovat tunnistaneeet seksuaalisuuteen liittyvistä teemoista keskustelun esteiksi nolostumisen ja tiedonpuutteen sekä pelon siitä, että ammattilaisuuden rajat ylittyvät. Myös Areskoug-Josefsson, Rolander ja Bülow (2019, 161) tunnistaneeet sosiaalityöntekijöiden koetun epämukavuuden estävän seksuaalisuuteen liittyvää keskustelua sosiaalityössä. Velez, Sloan, Al-Kaabi, Cuddy ja Kerrigan (2022, 5) esittävät, että Yhdysvalloissa suurin osa sosiaalityöntekijöistä on sisäistänyt käsityksen siitä, että seksuaalisuuteen liittyvistä keskustelut ovat tabu. Tästä johtuen sosiaalityöntekijät kokevat epämukavaksi seksuaalisuuteen liittyvät aiheet asiakastyössä, jolloin seksuaalisuuteen liittyviä keskusteluita vältetään (Velez ym. emt).

Lee ja Fenge (2016, 2267) toteavat, että asiakkaat kuitenkin useimmiten ovat helpottuneita siitä, että ammattilainen on avannut oven keskustelulle seksuaaliseen hyvinvointiin liittyen. Myös Giles ym. (2022, 147–148) nostavat esiin Hellerin ym. (2016) samansuuntaisen havainnon, vammaiset nuoret toivovat, että ammattilaiset nostaisivat esiin seksuaalisuuteen liittyvät teemat, jolloin niistä olisi helpompi keskustella ja kysyä. Areskoug-Josefssonin ym. (2019, 166) tekemässä tutkimuksessa ruotsalaisten sosiaalityön opiskelijoiden ajatuksista seksuaalisuuteen liittyvistä keskusteluista asiakastyössä nousi esiin kuitenkin toisenlainen huomio; opiskelijat ajattelivat, että heille seksuaalisuuteen liittyvistä teemoista puhuminen ei olisi niin epämukavaa ja hävettävää, mutta asiakkaat saattaisivat pitää sitä epämukavana ja hävettävänä keskustelun aiheena. Opiskelijat pelkäsivät myös, että seksuaalisuuteen liittyvien teemojen

puheeksi ottaminen saattaisi vaikuttaa asiakassuhteeseen negatiivisesti (Areskoug-Josefsson ym. emt.).

Velez ym. (2022, 5–6) painottavat, että jos sosiaalityö pyrkii täyttämään paikkansa ihmisoikeuksien, ihmisen hyvinvoinnin ja sosiaalisten oikeuksien puolustajana, on sosiaalityössä huomioitava seksuaalisuus ja seksuaalisen hyvinvoinnin merkitys ihmisen kokonaisvaltaiselle hyvinvoinnille. Seksuaalisuuden ja seksuaalisen hyvinvoinnin huomioiminen sosiaalityössä olisi Velezin ym. (emt.) mukaan erityisen tärkeää seksuaalisen väkivallan tunnistamiseksi ja torjumiseksi. Tämä koskettaa erityisesti vammaisten oikeuksien ja hyvinvoinnin edistämistä, koska vammaiset ovat suuremmassa riskissä joutua seksuaalisen väkivallan tai hyväksikäytön uhriksi kuin ei-vammaiset henkilöt. Suomessa suurin osa vammaisista henkilöistä on asiakkaan sosiaalipalveluissa, jonka kautta arjessa tarvittava tuki ja palvelut järjestetään. Näin ollen sosiaalityön ihmisoikeuksien ja sosiaalisten oikeuksien puolustajana tulisi yhdessä terveydenhuollon palveluiden kanssa varmistaa, että vammaisten seksuaaliset oikeudet toteutuisivat edes siltä osin, että vammaisilla olisi mahdollisuus tunnistaa oikeus koskemattomuuteen ja omiin rajoihinsa liittyen. Lisäksi vammaisilla tulisi olla mahdollisuus kysyä ja keskustella seksuaalisuuteen liittyvistä teemoista.

Tulevaisuudessa tarvitaankin lisää tutkimusta, jonka avulla voidaan selvittää, miten ja millaisissa palveluissa vammaiset henkilöt itse toivoisivat seksuaalisuuteen liittyvistä teemoista keskusteltavan. Erityisesti Areskoug-Josefssonin ym. (2019) tekemä tutkimus sosiaalityön opiskelijoiden asenteista nostaa esiin lisätutkimuksen tarpeen vammaispalveluiden asiakkaiden näkökulmasta. Jos sosiaalityöntekijöiden ajatukset asiakkaidensa suhtautumisesta seksuaalisuuteen liittyvistä teemoista keskusteluun ovat suurin este keskustelulle, olisi erityisen tärkeää selvittää, miten asiakkaat oikeasti suhtautuisivat asiaan.

LÄHTEET

- Addlakha, Renu, Price, Janet & Heidari, Shirin (2017) Disability and sexuality: claiming sexual and reproductive rights. *Reproductive Health Matters*, 25(50), 4-9.
- Areskoug-Josefsson, Kristina, Rolander, Bo & Bülow, Pia (2019) Swedish social work student's attitudes toward addressing sexual health issues in their future profession. *Sexuality and Disability*, 37(2), 161-173.
- Esmail, Shaniff, Darry, Kim, Walter, Ashlea & Knupp, Heidi (2010) Attitudes and perceptions towards disability and sexuality. *Disability and Rehabilitation*, 32(14), 1148-1155.
- Foucault, Michel (1976) Tiedontahto. Teoksessa Seksuaalisuuden historia. Helsinki: Gaudeamus.
- Giles, Madison L., Juando-Prats, Clara, McPherson, Amy C. & Gesink, Dionne (2023) "But, You're in a Wheelchair!": A Systematic Review Exploring the Sexuality of Youth with Physical Disabilities. *Sexuality and Disability*, 41(1), 141-171.
- Goulden, Ami (2021) A critical review of social work interventions and programmes that support disabled youth with their sexual well-being. *Journal of Social Work Practice*, 35(4), 403-417.
- ISFW (2010) People with disabilities. Saatavilla sähköisesti <https://www.ifsw.org/people-with-disabilities/> viitattu 14.12.2023.
- Kim, Eunjung (2011). Asexuality in disability narratives. *Sexualities*, 14(4), 479-493.
- Kivirauma, Joel (2015) Johdanto. Teoksessa Joel Kivirauma (toim.) *Vammaisten elämä ja elämäkerta: tulkintoja vammaisuudesta 1900-luvun Suomessa*. Kynnys ry, yhteistyössä Suomen Vammaistutkimuksen Seura ry: Helsinki, 6-17.
- Lee, Sally & Fenge, Lee-Ann (2016) Sexual Well-Being and Physical Disability. *British Journal of Social Work*, 46, 2263-2281.
- Lee, Sally, Fenge, Lee-Ann & Collins, Bethan (2020) Disabled people's voices on sexual well-being. *Disability & Society*, 35(2), 303-325.
- Luoma, Minna-Liisa, Valtokari, Maria, Väre, Anne, Holm, Marja, Sainio, Päivi, Ervasti, Eetu, Vuorenmaa, Maaret, Hiekkala, Sinikka, Leppäjoki-Tiistola, Sanna, Heini, Annina, Purhonen, Sanni (2022) Vammaisten henkilöiden kokema lähisuhdeväkivalta ja palvelujen saatavuus. Määrällinen ja laadullinen

- tarkastelu. Valtioneuvoston selvitys ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 2022(24). Saatavilla sähköisesti osoitteessa https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/163918/VNTEAS_2022_24.pdf?sequence=4&isAllowed=y viitattu 6.12.2023
- MacKeigan, Tanya (2021) Sexual citizenship through resistance: A movement that centers disabled women's voices. *Disability & Society*, 36(4), 656-677.
- Malinen, Antti, Eilola, Jari, Frigren, Pirita (2021) Perhe modernisoituvassa yhteiskunnassa: ihanteet ja eletty arki. Teoksessa Pirjo Markkola Marjaana Niemi & Pertti Haapala (toim.) *Suomalaisen yhteiskunnan historia 1400–2000. Osa 2. Yhteisöt ja identiteetit*. Tampere: Vastapaino, 125–160.
- Michielsen, Kristien & Brockschmidt, Laura (2021) Barriers to sexuality education for children and young people with disabilities in the WHO European region: a scoping review. *Sex Education* 21(6), 674–692.
- Nurmi-Koikkalainen, Päivi (2017) Mitä vammaisuudella tarkoitetaan? Teoksessa Päivi Nurmi-Koikkalainen, Sanna Ahola, Mika Gissler, Nina Hale, Seppo Koskinen, Minna-Liisa Luoma, Antti Malmivaara, Anu Muuri, Päivi Sainio, Katri Sääksjärvi & Riikka Väyrynen (toim.) *Tietoa ja tietotarpeita vammaisuudesta. Analyysia THL:n tietotuotannosta*, Työpaperi 38/2017. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, 10–12.
- Richardson, Diane (2000) Constructing sexual citizenship: theorizing sexual rights. *Critical Social Policy*, 20(1), 105–135.
- Rohleder, Poul, Watermeyer, Brian, Hellum Braathen, Stine, Hunt, Xanthe, & Swartz, Leslie (2019) Impairment, socialization and embodiment: The sexual oppression of people with physical disabilities. *Psychoanalysis, Culture & Society*, 24(3), 260-281.
- Sanders, Teela (2007) The politics of sexual citizenship: commercial sex and disability. *Disability & Society*, 22(5), 439–455.
- Sosiaali- ja terveysministeriö (2023) Vammaispalvelulain uudistaminen. Mistä kehitysvammalaisissa säädetään jatkossa? Saatavilla sähköisesti osoitteessa <https://stm.fi/vammaispalvelulaki> viitattu 28.11.2023.
- Suomen perustuslaki 1999/731. Saatavilla sähköisesti osoitteessa <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731#L2P7> viitattu 20.11.2023.

- Urponen, Maija (2010) Kansalaisuus, kansallisuus ja sukupuoli. Teoksessa Tuija Saresma, Leena-Maija Rossi & Tuula Juvonen (toim.) *Käsikirja sukupuoleen*. Tampere: Vastapaino, 292–304.
- Vehmas, Simo & Mietola, Reetta (2022) *Vaikeasti kehitysvammaisten arki ja ihmisyys*. Helsinki: Gaudeamus.
- Velez, Christine, Sloan, Lacey, Al-Kaabi, Ibrahim, Cuddy, Alyssa, Kerrigan, Janice (2023) No sex in social work: (the Lack of) human sexuality courses in US social work education. *Journal of Human Rights and Social Work*, 8(1), 2–13.
- Vilkka, Hanna (2023) *Kirjallisuuskatsaus metodina, opinnäytetyön osana ja tekstilajina*. Helsinki: Art House.
- Väestöliitto (2023) Seksuaalikasvatus. Väestöliiton internetsivut. Saatavilla sähköisesti osoitteessa <https://www.vaestoliitto.fi/seksuaalisuus/seksuaalikasvatus/> viitattu 1.12.2023.
- Väestöliitto (2023) Seksuaalinen hyvinvointi. Väestöliiton internetsivut. Saatavilla sähköisesti osoitteesta <https://www.vaestoliitto.fi/seksuaalisuus/seksuaalinen-hyvinvointi/> viitattu 2.12.2023.
- WHO (2001) World Report on Disability 2011. Saatavilla sähköisesti osoitteesta <https://www.who.int/teams/noncommunicable-diseases/sensory-functions-disability-and-rehabilitation/world-report-on-disability> viitattu 6.12.2023.
- Yle (2022) Kehitysvamma-sana koetaan leimaavana, siksi kuusamolainen yhdistys halusi olla edelläkävijä ja vaihtoi nimensä. Saatavilla sähköisesti osoitteessa <https://yle.fi/a/3-12502014> viitattu 29.11.2023.
- Yleissopimus vammaisten henkilöiden oikeuksista 27/2016. Saatavilla sähköisesti osoitteessa https://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/2016/20160027/20160027_2 viitattu 1.12.2023.

LIITTEET

Taulukko 1. Kirjallisuuskatsauksen aineisto

Tekijät(t) ja julkaisu- vuosi	Artikkelin nimi	Julkaisu- paikka ja jul- kaisumaa	Pääteema	Tieto- kanta
Addlakha, Renu, Price, Janet & Heidari, Shirin (2017)	Disability and sexu- ality: claiming sexual and reproductive rights	Reproductive Health Matters, UK.	Oikeus lisäänty- miseen ja per- heen perustami- seen	Taylor & Francis Online
Esmail, Shaniff, Darry, Kim, Walter, Ashlea & Knupp, Heidi (2010)	Attitudes and per- ceptions towards di- sability and sexuality	Disability & Re- habilitation, Kanada.	Oikeus seksuaa- lisuuteen, sek- suaalikasvatuk- sen puute.	Taylor & Francis Online
Giles, Madison L., Juando-Prats, Clara, McPherson, Amy C. & Gesink, Dionne (2023)	“But, You’re in a Wheelchair!”: A Sys- tematic Review Ex- ploring the Sexuality of Youth with Physi- cal Disabilities	Sexuality and Disability, Ka- nada.	Oikeus seksuaa- lisuuteen, sek- suaalikasvatuk- sen puute	ASSIA Applied Social Sciences
Kim, Eunjung (2011)	Asexuality in disabi- lity narratives	Sexualities, USA.	Oikeus seksuaa- lisuuteen, deseksualisoi- minen.	ProQuest Socio-lo- gical Abst- racts
Lee, Sally, Fenge, Lee- Ann & Collins, Bet- han (2020)	Disabled people’s voices on sexual well-being.	Disability & So- ciety, UK.	Oikeus hyvin- vointiin ja it- sensä toteutta- miseen	Taylor & Francis Online
MacKeigan, Tanya (2021)	Sexual citizenship through resistance: A movement that cen- ters disabled wo- men’s voices	Disability & So- ciety, Kanada.	Oikeus seksuaa- lisuuteen, oi- keus hyvinvoin- tiin ja itsensä to- teuttamiseen	ProQuest Socio-lo- gical Abst- racts

Michielsens, Kristien & Brockschmidt, Laura (2021)	Barriers to sexuality education for children and young people with disabilities in the WHO European region: a scoping review	Sex Eduaction, Belgia & Saksa.	Oikeus seksuaalikasvatukseen.	Taylor & Francis Online
Rohleder, Poul, Watermeyer, Brian, Helium Braathen, Stine, Hunt, Xanthe, & Swartz, Leslie (2019)	Impairment, socialization and embodiment: The sexual oppression of people with physical disabilities	Psychoanalysis, Culture & Society, UK, Norja, Etelä-Afrikka	Oikeus seksuaalisuuteen.	ProQuest Socio-logical Abstracts
Sanders, Teela (2007)	The politics of sexual citizenship: commercial sex and disability	Disability & Society, UK.	Oikeus hyvinvointiin ja itensä toteuttamiseen.	Taylor & Francis Online. Snowball samplingmenetelmällä.